

Rätten till självförsvar och krigföring i cyberrymden

Om Kinas folkrättsliga strategi för bruk av militärt våld i den digitala domänen¹

Belönad tävlingskrift av Dirk Roland Haupt

Résumé

This contribution analyzes the international law strategy of China concerning the use of force in cyberspace. China has – most recently in the 2016–2017 “Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security” established and mandated by United Nations General Assembly Resolution 70/237 – not shown any willingness to substantially review or alter this legal approach to the law of *jus ad bellum* codified in the Charter of the United Nations. A closer survey of China’s *opinio juris*, as communicated in official statements, of China’s State practice and of teachings of the most relevant Chinese publicists in international law leads to the assumption that it is not very likely that China will embrace the international law views on cyber operations held by the United States and its closest allies. China will probably use its restrictive interpretation of the Charter of the United Nations to garner political support among like-minded States to criticize and deter Western approaches to cyber operations. This divide calls into question the efficacy of long-standing Western government efforts to convince China to adhere to the stance that international law applies in cyberspace and to cyber operations.

DET INTERNATIONELLA SAMFUNDET har länge försökt förmå Folkrepubliken Kina att lägga fram sin uppfattning om huruvida och på vilket sätt våldsanvändningens folkrätt – dvs de folkrättsliga regler som gäller med avseende på rätten att tillgripa militärt våld mellan stater (*jus ad bellum*) – är tillämplig på cyberooperationer. Efter det att Kina hittills ha stått emot denna förväntan, har landets deltagande i överläggningarna i den av Förenta Nationernas generalsekreterare år 2016 inrättade, i ordningsföljd sedan år 2004 femte, ”gruppen med myndighetsexperten på området för information och telekommunikation inom ramen för internationell säkerhet” (GGE)² medfört att åtminstone somliga ståndpunkter klarnat något.

Samtidigt har det därigenom blivit tydligare att Kinas folkrättsliga strategi³ inte uteslutande är anpassad efter rent politiska eller strategiska överväganden. Snarare har Kinas ställningstaganden förmedlat uppfattningen att dess folkrättsliga syn på cyberkrigföring i ej obetydligt omfång formas av dess allmänna inställning till våldsanvändningens folkrätt.⁴ Att undersöka denna åsikt bidrar till att, å ena sidan ytterligare belysa Kinas folkrättsliga inställning till cyberkrigföring och, å andra sidan, låta oss bättre förstå dels att Kina får antas ha en folkrättslig strategi för bruk av militärt våld i den digitala domänen, dels vilka referenspunkter som bestämmer denna strategi.

Kinas statspraxis och dess övertygelse att denna praxis är rätt samt stora delar av den

kinesiska folkrättsvetenskapen har traditionellt präglats av en strikt positivistisk läsning och tolkning av FN-stadgans begränsningar av bruk av våld. Enligt denna grundhållning tolkas undantaget i artikel 51 i FN-stadgan⁵ för rätten till självförsvar snävt. Samtidigt gör Kina gällande att påståenden om att FN-stadgan skulle medge några undantag för humanitära interventioner saknar hemul (rimlighet).⁶

Även om Kina knappast är den enda stat som följer en dylik bokstavstrogen folkrättssyn,⁷ har denna strikta tolkning lett till ett alltmer framträdande motsatsförhållande till de folkrättsliga ställningstaganden som hävdas av västerländska regeringar, inte minst av Förenta staternas regering, USA – som har en väletablerad och erkänd praxis att kommunicera sina folkrättsståndpunkter internationellt – och, med vissa variationer och nyanseringar, även andra västerländska stater som Storbritannien, Kanada, Australien eller Tyskland, vilka har ställt sig bakom en mera omfattande definition av rätten till självförsvar enligt gällande folkrätt och inte kan uteslutas att göra detta igen i cybersammanhanget om så skulle behövas. Åtskilliga handlingar som USA enligt meddelad övertygelse godtar som folkrättskonformt utövande av rätten till självförsvar mot cyberoperationer⁸ skulle däremot av Kina klassificeras som brott mot FN-stadgan.⁹

Sett i ett längre perspektiv har Kina inte visat någon vilja att ompröva sin inställning till den i FN-stadgan kodifierade jus ad bellum – ett begrepp och koncept som för övrigt knappast alls nämns i den kinesiska folkrättsdoktrinen.¹⁰ Den kinesiske myndighetsexpertens argumentering i femte GGE 2016–2017 gav på ett otvetydigt sätt uttryck för att Kina även framdeles kommer att vidhålla sin snäva tolkning.¹¹ Därmed saknas väsentliga förutsättningar för att Kina kan tänkas närma sig USA:s och andra

västerländska staters folkrättsliga bedömning av bruk av militärt våld i den digitala domänen. Snarare kommer Kina förmodligen att använda sin restriktiva tolkning av FN-stadgan för att uppnå politiskt stöd bland andra, likasinnade stater i syfte att ta avstånd från och att varna för synsätt som rättfärdigar förmenta offensiva koncept för cyberoperationer.¹² Denna skarpa skiljelinje mellan, å ena sidan de amerikanska och västerländska och, å andra sidan de kinesiska folkrättspositionerna låter det i sin tur framstå som tveksamt, huruvida insatser för att föra båda sidorna närmare varandra i en diskurs om våldsanvändningens folkrätt på cyberoperationer överhuvudtaget kan bli effektiva.¹³

För att klargöra de troliga konturerna av Kinas argument rörande folkrättsenligheten av bruk av militärt våld i cyberrymden är det nödvändigt att först granska den kinesiska regeringens offentliga uttalanden om tillämpligheten av jus ad bellum på cyberoperationer. Resultatet av denna översyn ska sedan sättas i förhållande till Kinas övergripande förhållningssätt till jus ad bellum. Därvid ska de senaste rönen i kinesisk folkrättsvetenskap tas med i betraktelsen. Målsättningen är att därigenom skapa den nödvändiga grunden för att kunna bedöma hur Kinas restriktiva folkrättssyn om tillämpligheten av jus ad bellum på cyberoperationer skulle kunna påverka västerländska staters cyberstrategi.

Kina, cyberkrigföring och jus ad bellum

Konflikter och kontroverser över cyberaktiviteter har blivit ett alltmer allvarligt ämne för bilateral friktion mellan Kina och västerländska stater. Med hänvisning till den ökade förekomsten och skadligheten av utländsk IT-verksamhet införde USA:s tidigare president Barack Obama år 2015 ekonomiska

sanktioner mot utländska personer eller organisationer som utövade sådan verksamhet.¹⁴ Dessa steg togs bl a i samband med att åtal väckts i USA mot kinesisk militär personal för hackning i USA.¹⁵ Några månader senare nådde Kina och Förenta staterna ett samförståndsavtal, i vars avsnitt om cybersäkerhet båda staterna försäkrade att avstå från att begå eller medvetet stödja stöld av immateriella rättigheter med informationstekniska medel.¹⁶ Kanske lika viktigt var att båda staterna kom överens om att göra ansträngningar inom det internationella samfundet att ytterligare identifiera och främja lämpliga normer för ansvarsfullt statligt beteende i cyberrymden.¹⁷ Storbritannien, Tyskland och Australien nådde liknande, om än på många sätt mindre formellt strukturerade överenskommelser med Kina.¹⁸

Medan den kinesiska regeringen, inte minst genom sitt deltagande i GGE, har gjort vissa ansträngningar för att identifiera och främja lämpliga icke-bindande normer för statligt beteende i cyberrymden, har den dock i allmänhet sökt undvika att diskutera sina synpunkter på hur våldsanvändningens folk rätt borde tillämpas på cyberoperationer. När den kinesiska regeringen den 1 mars 2017 för första gången offentliggjorde ett dokument om ”internationell samarbetsstrategi avseende cyberrymden”, förbigicks frågor om jus ad bellum nästan helt.¹⁹ Dess enda referens uppmanade alla stater att undvika cyberrymdens militarisering och att följa FN-stadgans förbud mot bruk av våld, eller mot hot därom, och om fredligt biläggande av tvister.²⁰ Liknande formuleringar framträdde också i den kinesiska regeringens politiska uttalande vid 2017 års möte om säkerhets-samarbete i Asien och Stillahavsområdet.²¹

Hur begränsade dessa referenser än må vara, lägger västerländska regeringar viss vikt vid det faktum att Kina har börjat göra vissa uttryckliga hänvisningar till att FN-stadgan

alls är tillämplig i cyberrymden.²² Det var först vid antagandet av fjärde GGE:s slutrapport år 2013 som Kina officiellt samtyckte till att FN-stadgan och befintlig folk rätt är tillämpliga i cyberrymden.²³

Däremot har den amerikanska regeringen offentligt och upprepade gånger förklarat att ”cyberverksamhet kan under vissa omständigheter utgöra bruk av våld i den mening som avses i artikel 2:4 i FN-stadgan och i internationell sedvanerätt”.²⁴ Samtidigt som Förenta staterna på ett otvetydigt sätt kommunicerat sina folkrättsliga åsikter om dessa frågor, har amerikanska analytiker beklagat att Kina vägrat att lämna mer specifika uppgifter om hur det skulle tillämpa våldsanvändningens folk rätt på cyberoperationer. En rapport till den av kongressen inrättade kommissionen för översynen av USA:s och Kinas ekonomi och säkerhet fann år 2014 att ”den kinesiska regeringen inte uttryckligen uttalat sig om vilka typer av [cyber-] handlingar som den anser vara krigshandlingar – vilket inte återspeglar annat än en önskan om att hålla inne med denna information för att bevara strategisk flexibilitet i en kris.”²⁵

Sedan tidigare hade Kina i diplomatiska sammanhang tagit ställning för att cyberanfall inte skulle utlösa rätten till självförsvar enligt FN-stadgan, men krävt att nya folkrättsliga bestämmelser för cyberrymden skulle bli föremål för förhandlingar.²⁶ Tillsammans med Ryssland, Tadzjikistan och Uzbekistan lade Kina år 2011 i FN fram ett utkast till internationell uppförandekod för informationssäkerhet; fyra år senare återkom dessa stater med en reviderad version.²⁷ Utkastet till uppförandekod är ett viktigt uttalande om Kinas syn på hur cyberaktiviteter bör regleras internationellt.²⁸ Det ursprungliga utkastet uppfordrar FN:s medlemmar att förplikta sig ”att inte använda informations- och kommunikationsteknik, inklusive nätverk, för att utföra fientliga aktiviteter eller

aggressiva handlingar [eller] för att utgöra hot mot internationell fred och säkerhet”.²⁹ Den ändrade version, som lades fram år 2015, lånar mer direkt formuleringar från FN-stadgan, men erbjuder fortfarande lite eller ingen vägledning om hur dessa förbud mot bruk av våld skulle tillämpas i cybersammanhanget.³⁰

Även efter att femte GGE avslutat sitt arbete år 2017 vidhåller Kina att en ny internationell reglering av cyberrymden behövs. Men det har åtminstone erkänt tillämpligheten av vissa befintliga regler, såsom förbudet mot bruk av våld enligt FN-stadgan. På den senare punkten har västerländska regeringar med USA i spetsen sökt, och kommer sannolikt att fortsätta söka, ytterligare klarhet från Kina och andra likasinnade cybermakter.³¹

Kina och våldsanvändningens folkrätt

Skulle Kina bestämma sig för att utveckla en detaljerad position om våldsanvändningens folkrätt i cyberrymden, är det troligt att det kommer att använda sig av sina befintliga åsikter om detta rättsliga spörsmål i andra sammanhang. Kinas regering skulle kunna åberopa dels statspraxis, dels officiellt framförda folkrättsliga ställningstaganden om jus ad bellum i allmänhet och om dess tillämpning i specifika fall i synnerhet. Sådana uttalanden utgör en viktig källa till information som behövs för att utvärdera Kinas framväxande folkrättsliga tillvägagångssätt i fråga om cyberkrigföring.

Jus ad bellum

Jus ad bellum reglerar villkoren på vilka stater folkrättskonformt kan använda militärt våld.³² Härom innehåller FN-stadgan bindande rättsregler som i allt väsentligt är härledda från internationell sedvanerätt.

Enligt dess artikel 2:4 ska alla medlemmar i sina internationella förbindelser avhålla sig från hot om eller bruk av våld, vare sig detta är riktat mot någon annan stats territoriella integritet eller politiska oberoende eller på annat sätt oförenligt med Förenta Nationernas ändamål. Det omfattande förbudet villkoras av två uttryckliga undantag: För det första kan FN:s säkerhetsråd enligt FN-stadgans kapitel VII besluta om tvångs-åtgärder eller auktorisera bruk av våld om det befinner sig att detta är nödvändigt för att upprätthålla eller återställa internationell fred och säkerhet. För det andra säkerställer artikel 51 den naturliga rätten till individuellt eller kollektivt självförsvar i händelse av ett väpnat angrepp mot någon medlem av FN, intill dess att säkerhetsrådet vidtagit nödvändiga åtgärder för upprätthållande av internationell fred och säkerhet.

Enligt FN-stadgan är stater därför förbjudna att använda våld mot andra stater såvida inte sådant våld brukas på grundval av ett beslut av FN:s säkerhetsråd eller i individuellt eller kollektivt självförsvar mot ett väpnat angrepp. Argument som förs fram för att rättfärdiga staters bruk av våld stödjer sig ofta på hänvisningar till något av dessa två undantag eller på påståenden om omfattningen av FN-stadgans begränsningar av bruk av våld. I stort sett kan tolkningarna av dessa bestämmelser i FN-stadgan delas in i en extensiv och en restriktiv skola, varvid det emellertid måste framhållas att en analys av statspraxis ger vid handen att det förekommer många differentieringar dem emellan.³³

Den extensiva skolan hävdar tolkningar som leder till fler omständigheter att använda våld än ett strikt förlitande på ordalydelsen av de anförda undantagen ger vid handen. Vanligtvis uttalar man sig i sådana tolkningar till förmån för en bred definition av självförsvar, för ett tillbakavisande av FN:s monopol för att tillåta militära ingripanden

och för tillåtligheten av humanitära eller prodemokratiska interventioner.³⁴ På den andra ändan kan tolkningar skönjas som antar en bokstavstrogen inställning genom att fokusera på FN-stadgans ordalydelse och stundom på relevanta resolutioner antagna av FN:s generalförsamling eller på ett specifikt sätt att läsa avgöranden från Internationella domstolen. Denna positivistiska metodik leder till snäva eller restriktiva tolkningar som begränsar rätten till självförsvar till ett fåtal situationer och erkänner endast få, om några, ytterligare undantag från det allmänna förbudet mot staters bruk av våld.³⁵

Kinas rättsövertygelse om jus ad bellum

Ett framträdande drag i Kinas officiella retorik är stödet för FN och principerna i FN-stadgan. I synnerhet betonar den kinesiska regeringen gång på gång vikten av förbudet enligt artikel 2:4 i FN-stadgan mot hot om eller bruk av våld. Med viss konsekvens har Kina, såsom nämnts tidigare, hållit fast vid den positivistiska metodik som vilar på en bokstavstrogen läsning av denna bestämmelse, och till följd därav hävdar dess snäva, restriktiva tolkning.

I årtionden har kinesiska ledare framhållit de s k ”fem principerna om fredlig samexistens” (5PFS) som grundläggande ram som vägleder Kinas internationella relationer. Först fastställda år 1953, har 5PFS beskrivits i ingressen till Kinas författning av den 4 december 1982³⁶ som: (1) ömsesidig respekt för suveränitet och territoriell integritet, (2) ömsesidig icke-aggression, (3) icke-inblandning i andra staters inre angelägenheter, (4) jämlikhet och ömsesidig nytta samt (5) fredlig samexistens när det gäller att utveckla diplomatiska förbindelser samt ekonomiskt och kulturellt utbyte med andra länder. Att 5PFS lägger särskild tonvikt på suveränitet,

territoriell integritet och icke-inblandning, hjälper till att förklara varför den kinesiska regeringen med lätthet anser sig kunna citera FN-stadgan som grund för den kinesiska utrikespolitiken ända sedan Folkrepubliken Kina år 1971 övertog Republiken Kinas säte i FN och dess säkerhetsråd som permanent medlem med vetorätt.³⁷

I det ståndpunktsdokument om FN-reformen, med vilket den kinesiska regeringen bidrog till 2005 års behandling av detta ämne, framhålls att ”Kina står konsekvent för biläggande av internationella tvister med fredliga medel och motsätter sig hot om eller bruk av våld i internationella förbindelser”.³⁸ Sedan förkastats sådana förslag som gör gällande att undantagen till förbudet enligt artikel 2:4 mot bruk av våld skulle behöva utvidgas: ”Vi anser att artikel 51 i stadgan inte bör ändras eller omtolkas. Stadgan fastställer uttryckliga bestämmelser om våldsanvändning, d v s bruk av våld får inte tillgripas utan säkerhetsrådets tillstånd, med undantag för självförsvar i händelse av väpnat angrepp.”³⁹

Säkerhetsrådets centrala kontroll över bruk av våld (förutom för självförsvarsändamål) är ett vanligt tema för Kinas inställning till FN-stadgan. Ståndpunktsdokumentet uttalar rakt och enkelt att ”säkerhetsrådet är det enda organ som kan besluta om bruk av våld”.⁴⁰ Därav följer att Kina bestämt avvisar någon roll för regionala organisationer att fatta dylika beslut. Med tanke på krisernas varierande orsaker och karaktär är det enligt den kinesiska regeringen nödvändigt att förlita sig på säkerhetsrådets bedömning i varje enskilt fall. Således kommer dokumentet till slutsatsen att ”det är både realistiskt och enormt kontroversiellt att formulera en regel eller ett kriterium om bruk av våld som ska passa alla.”⁴¹

Kinas uttalade synpunkter på vad som bör vara säkerhetsrådets rätta roll förmedlar ingalunda en avvikande ståndpunkt eller en

stormaktens individuella särmening, utan placerar snarare Kina i ett läger i det internationella samfundet som kännetecknas av en positivistisk inställning till jus ad bellum. Som artefakt av Kinas historiska associering med avkoloniseringsrörelser och det kommunistiska blocket identifierar ledande kinesiska läroböcker i folkrätt som ytterligare undantag till säkerhetsrådets våldsmonopol en rätt till väpnat motstånd som bör tillkomma folk, vilka legitimt utövar sin självbestämmanderätt.⁴²

Dessa skrifter hänvisar till generalförsamlingens ”Förklaring [år 1970] om folkrättsliga principer rörande vänskapliga förbindelser och samarbete mellan stater i enlighet med Förenta Nationernas stadga”⁴³ (förklaringen om vänskapliga förbindelser)⁴⁴ samt till uttalanden från likasinnade stater om att bruk av våld vore tillåtligt i sådana sammanhang.⁴⁵ Oaktat dessa yttranden från vetenskapligt håll kan Kinas allmänna inställning till FN-stadgans bestämmelser beskrivas som ett otvetydigt exempel på positivism och restriktivism. Kina avvisar att på allvar ta den extensiva skolans ansatser i betraktelse, såsom till exempel argument till stöd för humanitära insatser utan säkerhetsrådets godkännande, i likhet med vad som anfördes av Nato i Kosovo-konflikten år 1999.

Definitionen av ”bruk av våld”

Tydligheten och enkelheten i denna ansats betyder inte att den kinesiska regeringen och kinesisk folkrätts- och statsvetenskap kan undvika de svåra tolkningsfrågor om bruk av våld som ordalydelsen av artikel 2:4 i FN-stadgan ger upphov till. Ända sedan denna bestämmelse framförhandlats – en process, i vilken Folkrepubliken Kina inte varit delaktig – har tvister uppstått om hur vändningen ”bruk av våld” ska tolkas. Till att börja med kan förbudet tolkas så att det

omfattar användning av både militärt och icke-militärt våld.⁴⁶ Vid en sådan läsning kan således också utövande av tvingande ekonomiskt eller politiskt tryck subsumeras under artikel 2:4 som bruk av våld.⁴⁷

Trots att den ofta är kritisk till mycket betungande eller långtgående ekonomiska sanktioner, har den kinesiska regeringen ingalunda ställt sig bakom en så pass omfattande definition av bruk av våld. Med stor konsekvens har Kina stöttat FN:s generalförsamlings resolutioner som betecknar riktade ekonomiska sanktioner med mycket hög verkan som en otillåten inblandning i en annan stats inre angelägenheter (på senare tid dock med vissa nyanseringar vad gäller Nordkorea).⁴⁸ Denna uppfattning överensstämmer bättre med 1970 års icke-bindande förklaring om vänskapliga förbindelser, som uttryckligen fördömer sådana ekonomiska åtgärder som interventionshandlingar, men som inte tolkar dem som bruk av våld.⁴⁹

Däremot är uttalanden av den kinesiska regeringen om vad den anser vara den exakta innebörden av folkrättskonform våldsanvändning sällsynta. En utvärdering av den kinesiska folkrättsvetenskapens rön i denna fråga leder till insikt om att det inte är missvisande att beteckna Kinas ståndpunkter som konventionella. Således lämnar kinesisk folkrättslitteratur inga belegg för att Kina skulle anse den breda definitionen av bruk av våld – som omfattar högeffektiva riktade ekonomiska sanktioner – vara tillämplig. I stället hänvisar kommentatorerna till följande tolkningsargument:

- För det första betonas att språkbruket i artikel 2:4 som begagnar sig av begreppet ”våld” i motsats till krig eller aggression, inte ska tolkas som en legitimering av krig eller aggression.⁵⁰ Snarare ger en korrekt läsning av artikel 2:4 i FN-stadgan vid handen att uttrycket ”våld” är avsett att

vara bredare än Nationernas Förbunds hänvisning till krig⁵¹ och syftar till att ”förbjuda handlingar av i militära invasioner deltagande stater, vilka inte förklarar krig eller ger ursäkter till att deras handlingar inte vore krig, och vilka [samtidigt] försöker undvika internationellt ansvar eller sanktioner”.⁵²

- För det andra hävdas i kinesisk folkrättsvetenskap att omfattningen av förbudet enligt artikel 2:4 inte bara avser våld mot territoriell integritet och politiskt oberoende. Snarare bör artikel 2:4, som förbjuder våld av varje anledning som är oförenlig med FN-stadgan, utformas som ett brett skydd för statlig suveränitet, som ej endast begränsar sig till territorium och självständighet.⁵³ Detta, hävdar Kina, skulle återspegla den tolkning som Internationella domstolen valde i sitt avgörande i Nicaragua-fallet år 1986.⁵⁴
- För det tredje har kinesiska folkrättsexperten riktat sin uppmärksamhet mot skillnaderna i doktrinen avseende definitionen av begreppet ”hot” i artikel 2:4.⁵⁵ Medan ett hot måste innehålla ett element av tvång för att bestämmelsen kan bli tillämplig, gör dessa forskare gällande att ett hot förutsätter ett tydligt uttalande om en avsikt att bruka våld.⁵⁶ Detta överensstämmer exempelvis med den kinesiska regeringens senaste kritik av Filippinerna, som påstås hota att använda våld genom att utsända sin flotta för att ta de omtvistade Panatagöarna⁵⁷ i folkrättsstridig besittning – ett agerande, vilket nödvändiggör ett svar från Kina.⁵⁸ Med tanke på Kinas status som kärnvapenstat är det inte förvånande att den kinesiska folkrättsvetenskapen godkänt den uppfattning som Internationella domstolen givit uttryck för i sitt rådgivande yttrande om kärnvapen, att enbart innehav av kärnvapen inte är tillräckligt

för att utgöra ett hot i den mening som avses i artikel 2:4.⁵⁹ Samma analys skulle gälla folkrättsenligheten av stora militära övningar, en aktivitet som i allt högre grad engagerar Folkets befrielsearmé och som enligt gällande kinesisk militärdoktrin är en med artikel 2:4 i FN-stadgan förenlig avskräckningsmetod.⁶⁰

För det fjärde motsätter man sig i den kinesiska folkrättsvetenskapen argumentationen att förbudet enligt artikel 2:4 skulle vara tillämpligt på icke-internationella väpnade konflikter. Samtidigt som Kina länge har stöttat olika gruppers rätt att motstå kolonisering och att utöva självbestämmande, ligger troligen det långsiktiga målet att återförenas med Taiwan till grund för Kinas åsikter i denna fråga. Genom presidentdecretet n:r 34 den 14 mars 2005 utfärdade president Hu Jintao lagen om förhindrande av secession,⁶¹ vilken bemyndigar den kinesiska regeringen i 8 § att ”använda icke-fredliga medel och att vidta andra nödvändiga åtgärder för att skydda Kinas suveränitet och territoriella integritet”⁶² i händelse av en taiwanesisk ansträngning att bryta sig ur Kina. Om artikel 2:4 i FN-stadgan skulle vara tillämplig på storskaliga icke-internationella väpnade konflikter, som vissa västerländska kommentatorer hävdar,⁶³ skulle militära åtgärder för att återförena Taiwan med Kina komma att strida mot folkrätten. Kinas folkrättsliga argument betonar följaktligen att artikel 2:4 endast gäller staters bruk av våld mot andra stater. Enligt denna uppfattning saknas det anledning att tillämpa ett sådant förbud på en stats inre angelägenheter, eftersom detta dessutom skulle inkräkta på denna stats suveränitet.

Sammanfattningsvis har den kinesiska regeringen inte i detalj kommunicerat sin övertygelse hur begreppen ”våld” eller ”hot” bör tolkas i samband med artikel 2:4. Det

är knappast en kritik, ty endast ett mindre antal stater har offentliggjort sina rättsuppfattningar i denna fråga. Så långt den kan härledas ur den kinesiska folkrättsvetenskapliga doktrinen, är Kinas syn på hur begreppet ”bruk av våld” bör definieras inte principiellt oförenlig med västerländska rättsövertygelser. ”Våld” omfattar således inte ekonomiskt eller politiskt tvång, och ”hot” om våld anses inte föreligga bara genom innehav av militära vapen såsom kärnvapenbärande strategiska missiler.

Nödvändigheten att FN:s säkerhetsråd beslutar om bruk av våld

Som framhållits i det föregående anser Kina att FN:s säkerhetsråd förfogar över ett behörighetsmonopol när det gäller att besluta om bruk av våld, dock med undantag för rätten till självförsvar. Denna ansats skulle således avvisa det rättsliga argumentet,⁶⁴ enligt vilket det vore tillåtligt att stater använder våld i humanitära interventioner utan säkerhetsrådets godkännande.⁶⁵ I följd härav finns i Kina inte något stöd alls för argumentet att humanitära interventioner, vilka ej godkänts av FN:s säkerhetsråd och i vilkas förlopp intervenerande stater brukar våld, skulle kunna vara förenliga med artikel 2:4. Som professor Wang Huhua, ledande folkrättsexpert skriver: ”[ ] fanns [det] inget internationellt förbud mot humanitär intervention i modern folkrätt. Men efter 1945, när Förenta Nationernas stadga formulerades, har den så kallade ’humanitära interventionen’ faktiskt blivit förbjuden enligt folkrätt, och den motsvarande teorin har blivit avvisad och förkastad av folkrätten, eftersom stadgan uttryckligen föreskriver principen om icke-inblandning i staters inre angelägenheter och principen om förbud mot bruk av militärt våld”.⁶⁶

Denna uppfattning betyder inte att Kina motsätter sig alla interventioner av humanitära skäl.⁶⁷ Men det har konsekvent insisterat på att säkerhetsrådet, och inte enskilda stater, bestämmer om våld bör användas för humanitära interventioners syften.⁶⁸ I enlighet med denna uppfattning var den kinesiska regeringen en kraftfull och konsekvent kritiker av Natos militära intervention år 1999 i konflikten mellan Serbien och Kosovo. Redan innan Kinas Belgradambassad träffades av Natos bomber uttalade kinesiska regeringsföreträdare att de motsatte sig någon militär intervention i avsaknad av säkerhetsrådets godkännande (samtidigt som Kina kom överens med Ryssland om att inget sådant medgivande skulle komma till stånd). Efter det att Nato inledde ett anfall mot Serbien för att avvärja vad Nato trodde skulle vara en humanitär kris i Kosovo, fördömde Kina Natos intervention. Kinas FN-ambassadör förklarade då att ”handlingen bryter mot syftet med principerna och de relevanta bestämmelserna i FN-stadgan, liksom mot folkrätt och allmänt erkända normer som styr förbindelserna staterna emellan”.⁶⁹ Kinas hållning var utan tvekan strategiskt och politiskt motiverad, men motståndet mot idén om humanitär intervention utan säkerhetsrådets godkännande passade ändå väl in i dess syn på artikel 2:4.

Denna snäva tolkning bidrar också till att förklara Kinas inställning till ansträngningarna år 2005 i FN att anta en princip om ”skyldighet att skydda” eller ”skyddsansvar” (”Responsibility to Protect”; R2P) som skulle svara på humanitära kriser av typen Rwanda eller Kosovo. Kina frångick inte sitt motstånd mot humanitär intervention och godkände tanken att humanitära grymheter i en stat skulle kunna utlösa någon form av skyldighet bland andra stater endast med förbehåll för att ett handlande enligt denna princip inte finge underminera

målstatens suveränitet: ”Även om ’skyldigheten att skydda’ tillåter, och till och med kräver, nödvändig extern intervention, och utformar övergripande strategier och olika metoder, är det grundläggande syftet med ’skyldigheten att skydda’ att skapa ansvarsfull suveränitet, inte att undergräva den”.⁷⁰

Den kinesiska acceptansen av R2P gjordes följaktligen beroende av två viktiga villkor: För det första kan R2P utlösas endast när de fyra mest allvarliga internationella brotten – folkmord, krigsförbrytelser, etnisk rensning och brott mot mänskligheten – begås. Ingen intervention, militär eller annan, är rättfärdigad utan dessa utomordentligt allvarliga omständigheter. I själva verket är varje åtgärd först och främst territorialstatens ansvar. För det andra kräver bruk av våld vid R2P-insatser även under dessa omständigheter fortfarande antingen säkerhetsrådets godkännande eller samtycke från den stat, på vars territorium de humanitära grymheterna begås.

Rätten till självförsvar

Det juridiskt mest omtvistade spørsmålet inom modern jus ad bellum inmutas av bestämmelsen i artikel 51 i FN-stadgan om den naturliga rätten till individuellt eller kollektivt självförsvar. Som det enda uttryckligen nämnda undantaget från förbudet enligt artikel 2:4 mot bruk av våld har omfattningen och innebörden av denna rättighet anförts av många stater som försökt att med folkrättsliga argument motivera sina militära handlingar efter 1945, inklusive – som ska beskrivas nedan – av Folkrepubliken Kina själv.

I likhet med vad som gäller för förbud enligt artikel 2:4 mot bruk av våld, kan tolkningarna av innebörden av rätten till självförsvar enligt artikel 51 uppdelas i en restriktiv respektive en extensiv skola, varvid

den senare anser att det i det enskilda fallet kan vara befogat att vidta självförsvarsåtgärder innebärande bruk av våld mot hot som terrorism, massförstörelsevapen och cyberanfall.⁷¹

I sin rättsliga inställning till artikel 51 tenderar den kinesiska regeringen att hamna på den restriktiva skolans sida. Med varierande tydlighet och övertygelsekraft hävdar Kina att alla dess militära våldsanvändningar sedan 1945 har skett i folkrättskonformt utövande av sin rätt till självförsvar. Men medan Kina är skeptiskt gentemot USA:s påståenden om en rätt till förebyggande självförsvar och självt förespråkat en snäv definition av begreppet ”väpnat angrepp” som rättfärdigandegrund för självförsvar, har den kinesiska regeringen däremot varit beredd att erkänna att stater äger åberopa rätten till självförsvar mot gränsöverskridande terroristorganisationer.⁷²

Kinas statspraxis

Betydelsen av att åberopa självförsvar som rättfärdigandegrund för militär våldsanvändning har vuxit fram i samband med det moderna Kinas tillkomst. Långt innan Folkrepubliken Kina utropades, fastställde Mao Zédōng självförsvar som en grundläggande princip för Kinas kommunistiska parti. Hans i Kina ofta citerade tänkespråk ”Vi kommer inte att angripa, såvida vi inte blir angripna; om vi blir angripna, kommer vi säkert att gå till motangrepp”⁷³ har närmast officiell betydelse och anförts i regeringspublikationer såsom skriften ”Kinas nationella försvar 1998” som vägledande motiv för Kinas defensiva försvarspolitik.⁷⁴

Emellertid är Kinas statspraxis i detta avseende mindre stadgad än dess konsekvent kommunicerade rättsövertygelse eller den kinesiska folkrättsliga doktrinen låter påskina. Samtliga fyra väpnade fientligheter med främ-

mande makter sedan 1945, i vilka Kina tillgripit militärt våld – d v s i Koreakriget samt mot Indien, Sovjetunionen och Vietnam –, har av den kinesiska regeringen åtminstone i efterhand karaktäriserats som legitimt utövande av rätten till självförsvar. Men de skäl som den anfört som grund för sitt eget bruk av militärt våld, har brutit i övertygelsekraft till följd av att faktaunderlaget i avsevärd utsträckning motsagt dess påståenden och därigenom påtagligt försvagat dess folkrättsliga ståndpunkt.

Isitt första militära ingripande utsände den kinesiska regeringen hösten 1950 en ”Folkets frivilligstyrka” för att undsätta och försvara dess allierad Nordkorea. Det är påfallande att frågan rörande folkrättsenligheten av Folkrepubliken Kinas militära intervention i Koreakriget rönt förhållandevis avmätt intresse i folkrättsdoktrinen. Medan officiella uttalanden från Folkrepubliken Kina, som då ej var medlem i FN och således ej heller bundet av FN-stadgans bestämmelser, måste anses innebära att Peking åsyftade att rättfärdiga sitt agerande som delaktighet i det allierade Nordkoreas kollektiva självförsvar, betraktade man i den rådande uppfattningen de kinesiska åtgärderna som aggression mot de USA-ledda styrkorna och mot Sydkorea.

Att de USA-ledda styrkorna använde militärt våld mot både Nordkoreas väpnade styrkor och ”Folkets frivilligstyrka” utgjorde inte någon form av kollektivt självförsvar, utan ansågs som omfattat av den FN-operation som säkerhetsrådet hade auktoriserat genom resolutionerna 82-84 (1950) och som bekräftades sedermera i generalförsamlingens resolutioner 376 (V) av den 7 oktober 1950 och 498 (V) av den 1 februari 1951. Den senare var förmodligen den viktigaste i detta avseende, eftersom den dels konstaterade att Folkrepubliken Kinas agerande utgjorde en aggression, dels godkände FN:s

och de USA-ledda styrkornas besvarande av denna aggression.⁷⁵

Bortsett från ett uttalande av befälhavaren för ”Folkets frivilligstyrka” begagnade sig Folkrepubliken Kinas regering aldrig av folkrättsliga argument för att rättfärdiga sitt ingripande. Dess politiska retorik ligger emellertid så nära en kvalificering av interventionen såsom legitimt utövande av rätten till kollektivt självförsvar, att den bör beaktas i en folkrättslig utvärdering. Den logiska grunden för självförsvarsargumentet var och förblev dock tvivelaktig också vid en härledning av rätten till självförsvar ur internationell sedvanerätt,⁷⁶ eftersom de USA-ledda styrkorna hade varken angripit kinesiskt territorium direkt eller stått i begrepp att rikta ett väpnat angrepp mot kinesiskt territorium – vilket, om så hade varit fallet, den kinesiska regeringen skulle ha kunnat ta till intäkt för att hävda att ett angrepp var överhängande eller nära förestående.⁷⁷ Förekomsten av en stor USA-ledd militär styrka nära gränsen mellan Kina och Nordkorea må ha utgjort en allvarlig utmaning ur den då nyligen utropade folkrepublikens synvinkel, men den uppfyllde inte förutsättningarna för att utöva den i internationell sedvanerätt erkända rätten till självförsvar.⁷⁸

Kina åberopade också den sedvanerättsliga rätten till självförsvar som skäl för sitt militära ingripande i Himalaya mot vad det betecknade som väpnade angrepp från indiskt håll över omtvistade gränsområden. Historikerna är visserligen oense om vilken sida som måste hållas ansvarig för att ha inlett de väpnade fientligheterna, men det var Kina som lanserade det första stora offensiva anfallet.⁷⁹ Efter varje offensiv drog sig Kina tillbaka från den omtvistade gränsen, även då det besegrat indiska arméenheter. Till skillnad från i Koreakriget, där amerikanska styrkor hotade med att angripa kinesiska styrkor

men aldrig gjort så eller ens invaderat kinesiskt territorium, beslöt sig Kina i konflikten med Indien för att använda militärt våld i självförsvarssyfte överlag först efter att det redan fått utstå ett förment väpnat angrepp på territorium, över vilket det – på enahanda sätt som Indien – påstod sig ha suveränitet.

Kina anförde vidare den sedvanerättsliga rätten till självförsvar för att rättfärdiga sitt bruk av våld i den korta gränskonflikten med Sovjetunionen år 1969. Här är det kinesiska fallet ur folkrättsligt perspektiv om möjligt ännu otydligare än i de två i det föregående nämnda konflikterna, eftersom det var kinesiska väpnade styrkor som initierade fientligheterna genom att angripa sovjetiska gränsvakter på den då omtvistade Zhenbao-ön⁸⁰ som ligger i floden Ussuri.⁸¹ Sovjetunionen svarade genom att bombardera kinesiska trupper på den kinesiska sidan av floden och utplacera stridsvagnar på öar i floden för att vid behov militärt angripa kinesiska trupper. Gränsskärmtylingar och mera omfattande stridigheter utkämpades också utmed andra delar av den 11 000 km långa gränsen mellan Kina och Sovjetunionen respektive det med den senare allierade Mongoliet, vilket orsakade farhågor om ett storskaligt krig. Även om Kinas agerande gav upphov till upprepade våldsanvändningar, framställs den av incidenten på Zhenbao-ön utlösta kinesisk-sovjetiska gränskonflikten i Kina som ett exempel på sovjetisk aggression som utlöste Kinas rätt till självförsvar.

Slutligen har Kina åberopat rätten till självförsvar för att motivera sin invasion av Vietnam år 1978. Denna motivering är inte lätt att följa, eftersom kinesiska ledare offentligt medgav att målsättningen för bruket av militärt våld varit att bestraffa Vietnam – eller, som det inledningsvis uttrycktes officiellt, att ”lära Vietnam en läxa” – och att stödja Kinas allierade i Kambodja.⁸² Kinesiska regeringsrepresentanter och forskare har främst fäst sig

vid vietnamesiska räder över den kinesiska gränsen för att rättfärdiga Kinas invasion som utövande av rätten till självförsvar.⁸³

Oavsett om omständigheterna i de enskilda fallen ger belägg för det eller ej, har kinesiska folkrättsexperter ofta försökt att finna skäl för Kinas användning av militärt våld genom att åberopa den naturliga rätten till självförsvar enligt artikel 51 i FN-stadgan – även med avseende på de händelser som inträffade innan Kina överhuvud var bunden av denna traktat. Såsom professorn i folkrätt vid Pekings universitet Bai Guiméi förklarar i kapitlet om statens grundläggande rättigheter och skyldigheter i en vida använd lärobok i folkrätt, har Kina konsekvent ställt sig bakom principen om självförsvar och har aldrig självt brukat våld på folkrättsstridigt sätt. Kinas inställning sägs i hennes bidrag vara att konstant använda fredliga medel för biläggande av internationella tvister, dock utan att någonsin ge efter för någon främmande makts väpnade aggression. Efter det att det Nya Kina utropats har det enligt kapitlets författarinna stött på fyra situationer (Korea, Indien, Sovjetunionen och Vietnam), där det har tvingats bruka våld, och det har varje gång legitimt åberopat sin rätt till självförsvar jämlikt FN-stadgan.⁸⁴

När det inte varit fråga om att självt använda militärt våld, har den kinesiska regeringen uttalat sig till förmån för en snävare tolkning av rätten till självförsvar än de flesta andra kärnvapenstater. Innan Indien blev kärnvapenstat på 1990-talet var Kina den enda kärnvapenstat som hade förbundit sig till en kärnvapenpolitik enligt icke-angreppsprincipen.⁸⁵ Det betyder att Kina har ålagt sig en självförpliktelse av den innebörden att det aldrig kommer att använda kärnvapen som svar på ett väpnat angrepp som utförs med konventionella vapen. Kina har upprepade gånger bekräftat denna politik i försvarspolitiska sk ”vitböcker” och

gjort internationella utfästelser till andra kärnvapenstater av motsvarande innehåll.⁸⁶

Medan en dylik återhållsamhet vid användningen av kärnvapen som svar på ett väpnat angrepp som utförs med konventionella vapen inte under alla omständigheter är folkrättsligt påkallad av artikel 51 i FN-stadgan, är Kinas långsiktiga offentliga engagemang för att inte förstaslagsanvända kärnvapen ett påtagligt tecken på att det är berett att begränsa sin förmåga att använda viss typ av vapenmakt i självförsvar. Också på andra områden verkar det som att Kina snarare vill begränsa användningen av ny militärteknik utöver vad som rätten till självförsvar fordrar. Till exempel anses Kina ha en utvecklad förmåga att använda förarlösa flygfarkoster för dödliga anfall mot fientliga mål, men har hittills avhållit sig från att förespråka dessas användning.⁸⁷ På samma sätt har Kina upprepade gånger varnat för militariseringen av yttre rymden och i synnerhet för ett missbruk av rätten till självförsvar i detta sammanhang.⁸⁸

Det är dock för enkelt att karaktärisera Kinas inställning till en robust rätt till självförsvar som antingen konsekvent avvisande eller konsekvent stödjande. I många fall är Kina ovilligt att acceptera andra staters (särskilt USA:s) tolkning av rätten till självförsvar. Landet ifrågasatte motiveringen för det amerikanska missilangreppet på Bagdad år 1993, uttryckte sitt motstånd ”mot alla åtgärder som kan strida mot FN-stadgan och normer för internationella förbindelser”⁸⁹ och tydliggjorde sin avvikande åsikt när USA gjorde gällande en rätt till förebyggande självförsvar i Irak eller i andra delar av världen. Däremot fördömde Kina inte USA:s användning av militärt våld som svar på al-Qaidas terrorattacker den 11 september 2001. I själva verket stödde Kina det amerikanska åberopandet av rätten till självförsvar enligt artikel 51 mot dessa terrorattacker.

Förutom att rösta för FN:s säkerhetsråds resolutioner som auktoriserar amerikanska motåtgärder har Kina avstått från att ifrågasätta folkrättsenligheten av det amerikanska militära ingripandet i Afghanistan efter den 11 september.⁹⁰ Kinas tystnad om USA:s militära reaktioner på händelserna den 11 september jämfört med dess starka kritik mot det amerikanska kriget mot Irak visar att det såg viktiga politiska och juridiska skillnader mellan de två amerikanska militära insatserna.

Kinesisk folkrättslig forskning

Kinesisk folkrättslig forskning om självförsvarsrätten stödjer denna allmänna inställning. En av Kinas ledande forskare på detta område, professor Xu Míncái, har lagt fram en rättslig ram för att analysera rätten till självförsvar.⁹¹ Han framhåller att konturerna till rätten till självförsvar hade erkänts i internationell sedvanerätt långt före tillkomsten av FN-stadgan. Den är inte begränsad till väpnade angrepp från andra stater, utan kan också åberopas vid svar på väpnade angrepp från transnationellt agerande icke-statliga aktörer som al Qaida.⁹² Andra kinesiska forskare har anslutit sig denna uppfattning och fört fram ytterligare folkrättsliga skäl för det amerikanska ingripandet mot Afghanistan på grundval av rätten till självförsvar.⁹³

Hu Shihóng, en folkrättslärare vid ett av Kinas militära universitet, har sammanställt sex principer för Kinas eget utövande av rätten till självförsvar:⁹⁴

- Respektera ett tidsbehov och avvisa förebyggande självförsvar.
- Respektera ett målinriktningskrav och tillåt inte att stater utövar sin rätt till självförsvar, som de har mot en bestämd stat, mot tredje stater.

- Respektera varje stats egen beslutsamhet till självförsvar och tillåt inte att andra stater bestämmer däröver.
- Följ andemeningen i definitionen av självförsvar vid reaktionen på nya typer av aggression. Ny militärteknik ändrar inte definitionen av ”bruk av våld”. Detta gäller också angreppsformer som cyberkrigföring, opinionskrigföring, psykologisk krigföring eller juridisk krigföring.⁹⁵ Kina har befogenhet att agera i självförsvar mot dessa nya typer av angrepp.
- Stöd proportionalitetsprincipen och förhindra överdriven användning av självförsvar.
- Stöd insyn och uppmärksamma och sök stöd från det internationella samfundet för alla åtgärder i självförsvar.

Med det tillägget att den kinesiska regeringen erkänner en rätt till självförsvar mot icke-statliga aktörer ger dessa sex principer en nyttig sammanfattning av Kinas syn på denna folkrättsfigur. Förvisso kvarstår osäkerheten om hur Kina kan tänkas tillämpa dem i praktiken, inte minst när det gäller kravet att ”stödja insyn”.

Försök att sammanlänka Kinas syn på jus ad bellum med cyberoperationer

Kinas rättsliga inställning till jus ad bellum kommer att forma dess inställning till den rättsliga innebörden av cyberoperationer. Eftersom Kina sannolikt kommer att använda sig av folkrättsliga argument för att rättfärdiga sin verksamhet på cyberoperationernas område eller för att kritisera andras cyberoperationer, är det av betydelse att belysa Kinas troliga ståndpunkter. Emellertid tycks den kinesiska regeringen ha varit senfärdig med att göra offentliga uttalanden om cyberpolitik och än mindre om tillämpningen av folkrätten på cyberrymden. Närmast på

enahanda sätt som när det gällde rätten till självförsvar i yttre rymden, har Kina upprepade gånger varnat för militariseringen av cyberrymden och för ett missbruk av rätten till självförsvar i detta sammanhang. I det följande kommer nya kinesiska folkrättsvetenskapliga rön, som diskuterar cyberkrigföring och rättsfrågorna rörande jus ad bellum, att granskas – allt i syfte att försöka skala fram den kinesiska regeringens troliga ställningstagande i dessa frågor.

Kinesiska reaktioner på Tallinn-manualen

Tallinn-manualen är ett ambitiöst försök att studera hur folkrätt ska tillämpas på gränsöverskridande cyberoperationer. År 2013 publicerade en internationell grupp av oberoende folkrättssakkunniga på inbjudan av ”NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence” i Tallinn den s k ”Tallinn-manualen 1.0 om den på cyberkrigföring tillämpliga folkrätten”.⁹⁶ Även om många av experterna inklusive chefredaktören professor Michael N Schmitt har anknytningar till USA:s eller andra Nato-allierades väpnade styrkor, återger Tallinn-manualen expertförfattarnas oberoende synpunkter snarare än synpunkter från deras hemländers regeringar. I ”Tallinn-manualen 2.0 om den på cyberoperationer tillämpliga folkrätten”,⁹⁷ offentliggjord i början av 2017, undersöker man – förutom ifråga om cyberoperationer som är att likställa med väpnade angrepp – också hur folkrätten behandlar cyberoperationer som inte når upp till tröskeln för väpnade angrepp enligt jus ad bellum.

Även om kinesiska experter inte medverkade som medförfattare till Tallinn-handboken 1.0, utan bara deltog i den regeringsledda diskussionsprocessen om 2.0-versionen – ett format som kommit att kallas för Haag-process⁹⁸ –, har kinesiska akademiker vikt

stor uppmärksamhet åt resultatet av denna process. Deras reaktioner och kritik bidrar sannolikt till att skapa större klarhet kring kinesiska regeringspositioner om de rättsliga problem som behandlas av Tallinn-handboken 1.0. Däremot tillåter expertdiskussionen i Kina än så länge inga förvisade slutsatser om inställningen till den i 2.0-versionen utförligt behandlade frågan om motåtgärder mot folkrättsstridiga cyberoperationer som inte når upp till tröskeln för väpnade angrepp.⁹⁹

Kinas skepticism mot motiven bakom, processen kring och innehållet av Tallinn-manualen

Det saknar inte betydelse att inledningsvis notera att Tallinn-manualens tillkomst varit ett ämne i Kina som ingalunda avhandlades endast i juridiska facktidsskrifter eller på expertbloggar utan som – i motsats till vad som varit fallet i västerländska medier – blivit brett omnämnt i massmedier. 1.0-versionen gavs dessutom snabbt ut i kinesisk översättning.¹⁰⁰ Initiala reaktioner på Tallinn-manualen i kinesiska medier var mycket återhållsamma. Mediekommentatorerna vidhöll i början att den helt enkelt var ett verktyg för amerikansk manipulering av den folkrättsliga processen. För utsagor av typen att ”USA försöker att sporra det internationella samfundet att utarbeta regler för att lägga ut en dimridå av legalitet över sin strategi om förebyggande angrepp [i självförsvar] i cyberkrigföringen” går det lätt att hitta åtskilliga belägg på tidningarnas hemsidor.¹⁰¹ Andra, halvofficiella mediereaktioner, inklusive en understreckare publicerad av kommentatorn Li Ying i *Jiěfàngjūn bào* (”Folkets befrielsearmés dagblad”), liknade Tallinn-manualen vid enbart ett försök att hitta en rättslig grund för att rättfärdiga Natos kontroll över cyberrymden.¹⁰²

Kritiken i ”Folkets befrielsearmés dagblad” noterar att medan manualen hävdar att cyberrymden måste regleras rättsligt, särskilt folkrättsligt, godkänner den många cyberaktiviteter såsom folkrättskonforma utan att ange övertygande skäl för detta. Sådana aktiviteter omfattar enligt skribentens framställning bl a ”datasystem som fungerar som marionetter genom att förmedla ett felaktigt intryck av militär styrka, genom att skicka falska eller vilseledande order till fiendens styrkor, genom att bedriva övervaknings- och annan verksamhet”. I kommentaren konstateras att dessa ”som rättmätiga förklarade aktiviteter lämnar Förenta staterna gott om juridiskt utrymme för att utföra sina mest invanda cyberangreppsmetoder”. Slutligen kommer skribenten fram till att Tallinn-manualen representerar ytterligare en ansträngning från USA:s sida att skydda sina intressen och upprätthålla sin dominans i informationskrigföringens tidsålder.¹⁰³

Denna allmänna inställning framträder också i en artikel publicerad den 11 februari 2017 av dagstidningens *Huánqiú shìbào* (”Globala tider”) utrikespolitiske kommentator Wu Chū som uppmärksammar utgivandet av Tallinn-manualen 2.0 på vårvintern 2017. Samtidigt som han noterar att Tallinn-manualen 2.0 är ett verk som absolut måste läsas, varnar han för att ”cyberrymdens folkrätt berör hela det internationella samfundets intressen och oro, och det är olämpligt att den är föremål för manipulering av idéer som togförs av en liten krets av västliga tankesmedjor”.¹⁰⁴ Bidraget kritiserar också västerlandets entusiasm för processen rörande Tallinn-manualen och dess vägran att förhandla om dessa frågor inom ramen för FN såsom Kina och de flesta utvecklingsländer önskat. Kommentatorn fäster avseende vid vad han kallar ironi från västerlandets sida, vilket tidigare behagade att skryta om att föra folkrättens banér och nu blivit det

största hinder för nya internationella överenskommelser på detta område. Han avslutar med att kräva att cyberrymdens styrning ska utvecklas under lika deltagande av alla stater genom FN:s försorg.¹⁰⁵

Motiven bakom och målen för Tallinn-manualerna har dryftats av olika författare. Professor Zhu Lixīn vid Centrum för informationssäkerhet vid Jiaotong-universitetet i Xian har blivit en frekvent observatör av arbetsprocesserna som lett till Tallinn-manualerna. I det webbaserade ”Forum för strategi i cyberrymden” påpekade hon den 30 november 2015 att Tallinn-handboken inte var begränsad till endast folkrätt, utan innehöll mycket som borde betecknas som politiska och militära teorier. Enligt hennes bedömning är Tallinn-manualen ”i själva verket ett av de viktigaste rättsliga verktyg för USA:s strategiska layout av cyberrymden”.¹⁰⁶

Samtidigt med att medge att folkrätt är tillämplig i cyberrymden, noterar docenten i folkrätt vid Chongqings universitet Chen Qí betydande meningsskiljaktigheter i många av kommentarerna till de i manualen fastställda huvudreglerna.¹⁰⁷ Dessa framträder inte minst i fråga om ämne, form och konsekvenser av cyberoperationer som genomförs inom ramen av väpnade angrepp.¹⁰⁸ Dessa åsiktsskillnader visar enligt honom att huvudreglerna för cyberkrigföringen som identifieras i Tallinn-manualen inte härleds från formella folkrättskällor,¹⁰⁹ ty ”i verkligheten åsyftar Tallinn-manualen att skapa nya folkrättsliga normer för cyberrymden”.¹¹⁰

Han sammanställer ytterligare kritik mot Tallinn-manualens behandling av rätten för en stat att åberopa självförsvar mot enskilda personer eller icke-statliga organisationer, ett koncept som, enligt vad författaren noterar, måste härstamma från amerikansk nationell säkerhetsrätt såsom den utvecklades i kriget mot terrorismen. På samma sätt ses den i manualen behandlade rätten till förebyg-

gande självförsvar mot ett överhängande cyberangrepp skeptiskt. Han ifrågasätter hur en stat inför ett angrepp som ännu inte skett skulle kunna fastställa den nödvändiga nivån av skada – vilken är uppenbar när ett angrepp faktiskt har skett och då omedelbart kan läggas till grund för beslut om att utöva rätten till självförsvar. Sammantaget är han oroad över vad han anser vara en övertänjning av rättfärdigandegrunder till rätten till självförsvar i Tallinn-manualen och över vad ett missbruk av denna rätt genom Förenta staterna och dess allierade kan leda till. I så måtto ger han uttryck för en sedan länge framförd kinesisk oro över att USA kan komma att missbruka denna rätt vid användning av ny teknik, såsom rymdteknologi, och över USA:s hävdande av ett förebyggandekoncept som enligt kinesisk uppfattning tillämpades på fall som Irakkriget.

Andra kinesiska forskare har mera fokuserat på de tekniska svårigheterna att tillskriva stater cyberangrepp. Professor Huang Zhìxióng, en forskare vid Wuhans universitet som deltog i Haag-processen, har ägnat sig åt utmaningarna med attributionen av folkrättsstridiga handlingar.¹¹¹ Han hävdar att vissa västerländska forskare har försökt övervinna dessa attributionens svårigheter genom att lätta på eller till och med avskaffa statsansvarets tillskrivningsstandarder för cyberangrepp genom att utveckla nya begrepp för hänförbarhet i cyberrymden såsom att tillvita någon stat ansvar endast på grund av att ett orsakssamband beskrivs som troligt eller plausibelt, dock utan att faktiskt kunna leda orsaken i bevis.

Han framhåller att plausibilitetsresonemanget, i analogi med tanken på en stats förpliktelse att förebygga terroristattacker från sitt territorium, fortfarande är mycket omtvistat i folkrättsdoktrinen. Det skulle utvidga omfattningen av statsansvaret

för cyberoperationer och skapa en högre sannolikhet för mellanstatliga konflikter. Dessutom kan tillämpningen av en sådan regel enligt honom leda till att tredje stater, vilkas territorier utan deras vetskap används för cyberangrepp, dras in i en konflikt.¹¹² Denna och andra, av vissa forskare eller av vissa stater som USA föreslagna innovationer i folkrätten kommer då endast att bidra till förvirring och oenighet mellan staterna om reglerna för att fastställa statsansvar. Istället rekommenderar han att återvända till det av FN:s folkrättskommission år 2001 fastställda ramverket för statsansvar¹¹³ som en gemensam grund för att lösa problem att tillskriva vissa cyberaktiviteter.

Samtidigt gör han sig i 2016 års utgåva av den halvofficiella ”Kinesiska årsboken för folkrätt”¹¹⁴ – en publikation av stort intresse för den som vill följa stridiga diskussioner i Kina om olika folkrättsliga frågor av aktuell betydelse innan en officiell hållning antas – till talesman för att Kina bör engagera sig aktivt i att cyberrymden regleras internationellt och delta i reglernas tillämpning. Av den omständighet att den kinesiska regeringen antagit en strategi för att bli en makt i cyberrymden härleder han att Kina nu står inför unika möjligheter att utveckla sig till en stormakt på folkrättens område i cyberrymden. Cyberrymdens folkrätt befinner sig enligt kinesisk syn alltså i ett tidigt utvecklingsstadium – ett betraktelsesätt som står i ett rakt motsatsförhållande till konceptet för Tallinn-manualen. Emellertid ser han Kina inför stora utmaningar i detta avseende, dels på grund av osäkerheten som rör tillämpningen av folkrätten i cyberrymden, dels till följd av Kinas brister i behärsningen av folkrättslig argumentering samt i framvaskandet av talanger inom folkrätt. För detta ändamål bör Kina ägna sig åt att förbättra sin internationella image, teoretiska forskning och relevanta praxis samt att påskynda utbild-

ningen av begåvade folkrättsjurister för att stärka Kinas internationella diskursförmåga och inflytande.

Slutsatser och bedömning

Kinas regering har uttryckt starkt stöd för den naturliga rätten till självförsvar i artikel 51 och försökt att subsumera egna militära våldsanvändningar under denna folkrättsfigur, men av den anledningen också varit oroad över att stater kan missbruka denna rätt. Denna oro kommer sannolikt att driva fram kinesisk kritik av framväxande amerikanska och västerländska positioner som uttolkar tillämpningen av självförsvarsrätten i samband med cyberoperationer.

Sett i detta ljus måste förväntningar dämpas om ett närmande mellan, å ena sidan, Kina och, å andra sidan, Förenta staterna och andra västerländska stater om hur jus ad bellum tillämpas på cyberoperationer. Detta är ingalunda förvånande, ty redan frågan om tillämpningen av jus ad bellum i allmänhet skiljer dessa stater åt. Åsiktsskillnaderna existerar visserligen inte bara på grund av politiska eller strategiska överväganden, men den ömsesidiga önskan att bevara strategisk flexibilitet i cyberrymden måste ändå kvalificeras som ett av huvudskälen härtill. För Kinas vidkommande verkar det ha stor betydelse att dess sedan länge etablerade, konsekventa rättsliga inställning till jus ad bellum betraktas som beprövad och ges därför rollen som en avgörande principiell faktor som påverkar framtida synpunkter, bl a med avseende på cyberoperationer.

Om USA och Kina upprätthåller olika förståelser av vad som kan anses vara omfattat av rätten till självförsvar enligt FN-stadgan och av vad som ligger utanför denna bestämmelse, förblir frågan om Kinas beredvillighet att bekräfta att jus ad bellum tillämpas i cyberrymden obesvarad, vilket

lämnar ett ovisshetsmoment för USA:s och dess allierades försvars- och säkerhetspolitik i förhållande till Kina. Dessutom kan den omständighet att USA och vissa av dess bundsförvanter har uttalat en mindre restriktiv uppfattning om folkrättskonformiteten av militär våldsanvändning än Kina, förklara den senares motvilja mot att tillkännage som sin rättsövertygelse att jus ad bellum är tillämplig i cyberrymden. Kina ser ingen nytta i att uttala stöd för en folkrättslig regim som enligt dess mening i alltför stor utsträckning begränsar den egna strategiska flexibiliteten i cyberrymden i allmänhet och dess rätt till självförsvar i synnerhet och som tillåter interventioner från tredje part, samtidigt som uppfattningen fortbestår att USA inte skulle ålägga sig motsvarande begränsningar.

Att USA:s och dess allierades tolkningar av rätten till självförsvar enligt kinesisk uppfattning stödjer beslut om att begagna sig av offensiva förmågor för att utöva strategisk flexibilitet i cyberrymden, utgör ytterligare ett tungt vägande skäl för Kinas återhållsamhet i frågan om att binda sig till en viss folkrättslig ståndpunkt. Av denna anledning skulle det kunna hävdas att sannolikt ej heller USA och dess allierade skulle ha mycket att vinna på om Kina bestämde sig för att bekräfta som sin folkrättsliga övertygelse att jus ad bellum gäller i cyberrymden.

Skulle Kina ändå göra det, vore det långt ifrån klart, på vilket sätt ett sådant konstaterande skulle gynna den västliga sidan utöver

att få en försäkran om att Kina, vid bevarad strategisk flexibilitet, söker undvika ej önskvärda upptrappningar av händelseutvecklingar.¹¹⁵ Detta gäller desto mer, när ovissheten vägs in, som består i att cyberrymden som domän är obeprövad som slagfält, där militärt våld kan komma att tillgripas. Såsom den västliga sidan av nödvändighet kommer att vindicera existensen och tillämpligheten av vissa folkrättsliga normer och tolkningar och att handla därefter, är det troligt att Kina utifrån sin position kommer att göra detsamma. Av hävd har det först behövts allvarliga internationella kriser innan närmanden åstadkommits i enskilda fall.

Lackmusetet kan bestå i cyberoperationer, genomförda i en anda av strategisk flexibilitet i cyberrymden och på ett sätt som nödvändiggör tillämpningen av artiklarna 2:4 och 51 i FN-stadgan. Men det kan också utföras genom en utrikes-, säkerhets- och försvarspolitik som tar FN-stadgans ändamål på största allvar i cyberrymden. Att utarbeta och komma överens om frivilliga icke-bindande normer för staters ansvarsfulla agerande vid användning av informations- och kommunikationsteknik kan därvid visa sig vara en ansats som frilägger ytor för konstruktivt samarbete mellan den västliga sidan och Kina i syfte att upprätthålla fred och stabilitet och att främja en öppen, fri, säker, fredlig och tillgänglig cyberrymd.¹¹⁶

Författaren är jur lic.

Noter

1. För återgivande av standardkinesiskt uttal av kinesiska skriftecken används i detta bidrag ljudskriften pinyin enligt följande riktlinje:
  - Vid återgivande av *kinesiska personnamn* sätts tonaccenterna ut även på i Sverige välkända namn såsom MÁO Zédōng. Enligt kinesiskt bruk betecknas kinesiska personer alltid med det fullständiga namnet, d v s släktnamnet (eller efternamnet, xìng 姓, i versaler) åtföljt av det givna namnet (eller förnamnet, míng 名, i normaltecken). Den i svenskt språkbruk gängse reduceringen till endast efternamnet tillämpas inte här.
  - I fråga om *kinesiska ortsnamn* används företrädesvis beteckningarna på svenska, om de – i motsats till transkriberingen i pinyin – är allmänt brukliga (såsom exempelvis ”Peking”). Återges ortsnamn enligt reglerna för pinyin, sker detta utan tillägg av tonmarkeringarna (såsom t ex ”Zhenbao” eller ”Xian”).
  - Hänvisningar till *kinesiska källor* görs enligt vetenskaplig sed i pinyin med utsättning av tonaccenterna, som åtföljs av kinesiska skriftecken och en översättning till svenska.
2. Frågan om informationssäkerhetens förhållande till internationell säkerhet har varit på FN:s dagordning sedan FN:s generalförsamling, på förslag av Ryssland, antog resolution 53/70. Sedan 2004 behandlas den inom formatet av en av generalförsamlingen mandaterad grupp av myndighetsexperten (”Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security”; GGE), således inte i ett forum av regeringsdelegationer. Hittills har fem expertgrupper sammankallats: 2004–2005 samt 2009–2010 under ryskt, 2012–2013 under australiskt, 2014–2015 under brasilianskt samt 2016–2017 under tyskt ordförandeskap. Åren 2010, 2013 och 2015 kunde grupperna enas kring gemensamma rapporter till FN:s generalsekreterare, vilka sedermera bifölls av generalförsamlingen. Även om rapporterna inte är folkrättsligt bindande, har de betydande inflytande på området för global cybersäkerhet.
3. Ku, Julian: ”Tentative Observations on China’s Views on International Law and Cyber Warfare”, *Lawfare*, 2017-08-26, <https://www.lawfareblog.com/tentative-observations-chinas-views-international-law-and-cyber-warfare>, (2018-11-06).
4. Ku, Julian: *How China’s Views on the Law of Jus ad Bellum Will Shape Its Legal Approach to Cyberwarfare*, Aegis Paper Series, nr 1707, Hoover Institution, Stanford University, Stanford CA/Washington DC 2017, s 1 och 20, https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/ku_webready.pdf, (2018-11-06).
5. Se Xǚ Guāngjiàn 许光建; LIÚ Dàqún 刘大群 och XUÈ Hànnqín 薛捍勤 (red): *Liánhéguó xiànzhāng quǎnshì* 联合国宪章诠释 [Kommentar till FN-stadgan], Shānxī jiàoyù chūbǎn shè [Shanxis utbildningsförlag], Taiyuan 1999, s 350–365.
6. CHÉNG Xiǎoxiá 程晓霞 och YÚ Míncái 余民才: *Guójí fǎ* 国际法 [Folkrätt], fjärde uppl, Zhōngguó rénmín dàxué chūbǎn shè [Kinas folkuniversitetets (Renminuniversitetets) förlag], Peking 2011, s 25-29 och 34-38.
7. Randelzhofer, Albrecht och Nolte, Georg: ”Article 51”, i Simma, Bruno; Khan, Daniel-Erasmus; Nolte, Georg och Paulus, Andreas: *The Charter of the United Nations. A Commentary*, vol II, tredje uppl, Oxford University Press, Oxford 2012, s 1403-1420 §§ 9-46. Se också Schmitt, Michael N och Vihul, Liis: ”International Cyber Law Politicized: The UN GGE’s Failure to Advance Cyber Norms”, *Just Security* 2017-06-30, <https://www.justsecurity.org/42768/international-cyber-law-politicized-gges-failure-advance-cyber-norms/>, (2018-11-06).
8. Jfr Egan, Brian J: ”International Law and Stability in Cyberspace. Speech at Berkeley Law School, November 10, 2016”, *Just Security* 2016-11-10, <https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2016/11/Brian-J.-Egan-International-Law-and-Stability-in-Cyberspace-Berkeley-Nov-2016.pdf>, (2018-11-06).
9. Jfr Hollis, Duncan B: *China and the US Strategic Construction of Cybernorms: The Process Is the Product*, Aegis Paper Series, nr 1704, Hoover Institution, Stanford University, Stanford CA/Washington DC 2017, s 13, https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/hollis_china_and_the_us.pdf, (2018-11-06).

10. Ett undantag är ZHŪ Wénqí 朱文奇: *Guójiā réndào fǎ* 国际人道法 [*Humanitär folkrätt*], Shāngwù yìn shūguān [Förlaget Kommersiella pressen], Peking 2018, s 9 och 19.
11. Författarens samtal med Kinas myndighets-expert i femte GGE, samordnaren för cyber-utrikespolitiska angelägenheter vid Kinas utrikesministerium LÓNG Zhōu 龙周, i Hangzhou 2016-11-15.
12. CHÉN Qí 陈颀: "Wǎngluò ānquán, wǎngluò zhānzhēng yǔ guójīfǎ: Cóng 'Tǎlín shòucè' qiērù chén qí 网络安全、网络战争与国际法: 从《塔林手册》切入陈颀" [Cybersäkerhet, cyberkrig och folkrätt: Urklipp ur Tallinn-manualen], "Jīng lüè" wǎng kān 《经略》网刊 [*webbtidskriften "Strategi"*] 2014-09-13, <http://www.jingluoec.com/zt/sovereignty/2014-09-13/1006.html>, (2018-11-06).
13. Op cit, Ku, Julian, se not 4, s 1.
14. *Blocking the Property of Certain Persons Engaging in Significant Malicious Cyber-Enabled Activities*, Executive Order No. 13694 of April 1, 2015, Federal Register, vol 80 nr 63, s 18077 f, https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/cyber_eo.pdf, (2018-11-06).
15. "U.S. Charges Five Chinese Military Hackers for Cyber Espionage Against U.S. Corporations and a Labor Organization for Commercial Advantage", United States Department of Justice, pressmeddelande 2014-05-19, <https://www.justice.gov/opal/pr/us-charges-five-chinese-military-hackers-cyber-espionage-against-us-corporations-and-labor>, (2018-11-06).
16. Samförståndsavtalet dagtecknat den 25 september 2015 med anledning av statsbesöket av presidenten XÍ Jīnpíng 习近平 i Förenta staterna, andra punkten i avsnittet om cybersäkerhet, i The White House (utg): *Fact Sheet "President Xi Jinping's State Visit to the United States"* 2015-09-25, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/25/fact-sheet-president-xi-jinpings-state-visit-united-states>, (2018-11-06).
17. Rollins, John W: "U.S.-China Cyber Agreement", CRS [*Congressional Research Service*] *Insight*, nr 10376 2015-10-16, <https://fas.org/sgp/crs/row/IN10376.pdf>, (2018-11-06).
18. Om samförståndsavtalet med Storbritannien dagtecknat den 13 juni 2016 se *China-UK High Level Security Dialogue: Communiqué*, Policy Paper, Cabinet Office/ Foreign and Commonwealth Office, 2016-06-13, <https://www.gov.uk/government/publications/china-uk-high-level-security-dialogue-official-statement/china-uk-high-level-security-dialogue-communiqué>, Tyskland se punkten I:9 i Gemensamma förklaringen dagtecknad den 13 juni 2016 med anledning av de fjärde tysk-kinesiska regeringskonsultationerna, i "Gemeinsame Erklärung anlässlich der 4. Deutsch-Chinesischen Regierungskonsultationen", Pressemitteilung 2016:206, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (utg), 2016-06-13, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2016/06/2016-06-13-regierungskonsultationen.html>, Australien dagtecknat den 24 april 2017 se "Australia and China Agree to Cooperate on Cyber Security", Media Release, The Prime Minister of Australia, 2017-04-24, <https://www.pm.gov.au/media/australia-and-china-agree-cooperate-cyber-security>, (samtliga 2018-11-04).
19. TIÁN Shǎohuī 田少辉 (utg): "International Strategy of Cooperation on Cyberspace", *Xīnhuá* [nyhetsbyrå Nya Kina] 2017-03-01, http://news.xinhuanet.com/english/china/2017-03/01/c_136094371.htm, (2018-11-06).
20. Se Webster, Graham: "Observations on China's New International Cyberspace Cooperation Strategy", *Lawfare*, 2017-03-07, <https://lawfareblog.com/observations-chinas-new-international-cyberspace-cooperation-strategy>, (2018-11-06).
21. "China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation", Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2017-01-11, www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1429771.shtml, (2018-11-06).
22. "Statement on Consensus Achieved by the UN Group of Governmental Experts on Cyber Issues", pressmeddelande United States Department of State, 2013-06-07, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2013/06/210418.htm>, (2018-11-06), (som noterar att USA välkomnar att kunna ansluta sig till samförståndet om folkrättens tillämplighet på cyberrymden).
23. *Report of the Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security*, FN-dokument A/68/98, United Nations General

- Assembly, (2013-06-24), s 8 § 19, <http://undocs.org/A/68/98>, (2018-11-06).
24. Koh, Harold Hongju: "International Law in Cyberspace", *Harvard International Law Journal Online*, vol 54 (2012), s 3-4, www.harvardilj.org/2012/12/online_54_koh/, (2018-11-06); *Department of Defense Law of War Manual*, andra uppl, Office of General Counsel, United States Department of Defense, Washington 2016, s 994; mötesdokument utan titel, vilket distribuerades av USA:s nationella expert Michele G Markoff vid fjärde GGE:s sammanträde i oktober 2014 (i författarens arkiv).
  25. Krekel, Bryan: *Capability of the People's Republic of China to Conduct Cyber Warfare and Computer Network Exploitation. Report Prepared for the U.S.-China Economic and Security Review Commission*, Northrop Grumman Corporation, McLean VA 2009, s 19, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-030.pdf>, (2018-11-06).
  26. Kondoch, Boris: "Jus ad Bellum and Cyber Warfare in Northeast Asia", *Journal of East Asia and International Law*, vol 6 nr 2 (2013), s 463, <http://www.dbpia.co.kr/Journal/ArticleDetail/NODE02311042>, (2018-11-06).
  27. *Letter dated 9 January 2015 from the Permanent Representatives of China, Kazakhstan, Kyrgyzstan, the Russian Federation, Tajikistan and Uzbekistan to the United Nations addressed to the Secretary-General, International Code of Conduct for Information Security*, Annex to FN-dokument A/69/723, United Nations General Assembly, <http://undocs.org/A/69/723>, (2018-11-06).
  28. Segal, Adam: *Chinese Cyber Diplomacy in a New Era of Uncertainty*, Aegis Paper Series, nr 1703, Hoover Institution, Stanford University, Stanford CA/Washington DC 2017, s 5, https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/segal_chinese_cyber_diplomacy.pdf, (2018-11-06).
  29. *Letter dated 12 September 2011 from the Permanent Representatives of China, the Russian Federation, Tajikistan and Uzbekistan to the United Nations addressed to the Secretary-General*, Annex to FN-dokument A/66/359, United Nations General Assembly, <http://undocs.org/A/66/359>, (2018-11-06).
  30. För en ingående analys av 2015 års utkast av uppförandekoden se Gechlik, Mei: *Appropriate Norms of State Behavior in Cyberspace: Governance in China and Opportunities for US Businesses*, Aegis Paper Series, nr 1706, Hoover Institution, Stanford University, Stanford CA/Washington DC 2017, s 2-5, https://www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/gechlik_webready.pdf, (2018-11-06).
  31. Markoff, Michele G: "Explanation of Position (of June 23, 2017) at the Conclusion of the 2016-2017 UN Group of Governmental Experts (GGE) on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security", United States Department of State, Washington DC 2017, <https://www.state.gov/s/cyberissues/releasesandremarks/272175.htm>, (2018-11-06) med skarp kritik av andra stater, inklusive Kina, som vägrat att ansluta sig till uppfattningen om tillämpligheten av jus ad bellum i cyberrymden.
  32. Eek, Hilding; Bring, Ove och Hjerner, Lars: *Folkkrätten*, fjärde uppl, Norstedts, Stockholm 1987, s 294-302; Bring, Ove och Mahmoudi, Said: *Internationell våldsanvändning och folk rätt*, Norstedts Juridik, Stockholm 2006, s 13-20.
  33. Randelzhofer, Albrecht och Dörr, Oliver: "Article 2(4)", i op cit, Simma, Bruno m fl, se not 7, vol I, s 200-234 §§ 1-74.
  34. Arend, Anthony C och Beck, Robert J: *International Law and the Use of Force. Beyond the UN Charter Paradigm*, Routledge, London/New York 1993, s 194-196; Franck, Thomas: *Recourse to Force. State Action against Threats and Armed Attacks*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s 185-191.
  35. Gray, Christine: "The Limits of Force", i *Académie de droit international de La Haye* (utg): *Recueil des Cours*, band 376, Brill/Nijhoff, Leiden/Boston 2016, s 113-115.
  36. I lydelse efter de ändringar som beslöts 1988, 1993, 1999 och 2004. En engelskspråkig översättning av Folkrepubliken Kinas författning finns på <http://en.people.cn/constitution/constitution.html>, (2018-11-06). På kinesiska lyder 5PFS i tolfte stycket i ingressen: Zhōngguó jiānchí dúlìzìzhǔ de duìwài zhèngcè, jiānchí hùixiāng zūnzhòng zhūquán hé língtǔ wánzhèng, hù bù qīnfān, hù bù gānshè nèizhèng, píngděng hùli,

- hépíng gòngchǔ de wǔ xiàng yuánzé, fāzhǎn tóng gèguó de wàijiāo guānxì hé jīngjì, wénhuà de jiāoliú; [...]. 中国坚持独立自主的对外政策, 坚持互相尊重主权和领土完整、互不侵犯、互不干涉内政、平等互利、和平共处的五项原则, 发展同各国的外交关系和经济、文化的交流; [...] – I kinesisk folkrättsdoktrin betraktas 5PFS vanligtvis som grundprinciper för samtida folkrätt; jfr till exempel op cit, CHÉNG Xiàoxiá 程晓霞 och YÚ Míncái 余民才, se not 6, s 30–32.
37. Op cit, Segal, Adam, se not 28, s 6.
38. Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN: *Position Paper of the People's Republic of China on the United Nations Reforms*, 2005-06-07, www.china-un.org/eng/chinaandun/zzhgg/tl99101.htm, (2018-11-06).
39. Ibid.
40. Ibid.
41. Ibid.
42. WÁNG Tī yá 王铁崖: *Guójìfǎ 国际法 [Folkrätt]*, Fǎlù chūbǎn shè [Juridikförlaget], Peking 2016, s 451 f; LIÁNG Xī 梁西 (utg): *Guójìfǎ 国际法 [Folkrätt]*, tredje uppl, Wūhàn dàxué chūbǎn shè [Wuhans universitetsförlag], Wuhan 2011, s 418; WÁNG Hūhuá 王虎华 (utg): *Guójì gōngfǎ 国际公法 [Folkrätt]*, tredje uppl, Běijīng dàxué chūbǎn shè [Pekings universitetsförlag], Peking 2008, s 441.
43. *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, Resolution 2625 (XXV), United Nations General Assembly, 1970-10-24, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>, (2018-11-06).
44. Denna folkrättsligt icke-bindande förklaring lyfter visserligen fram staters förpliktelse att avhålla sig från handlingar innebärande bruk av våld, vilka berövar folken dess självbestämmande. Men den ger inte uttryckligen stöd åt dessa folk att använda våld. I den av professor LIÁNG Xī utgivna läroboken i folkrätt begagnar sig medförfattaren WÁN Èxiāng av det därifrån skilda argumentet om det rättfärdiga kriget, när han framhåller att "enligt folkrätten är aggressiva krig och koloniala krig orättfärdiga krig, medan krig för att motsätta sig aggression och kolonisering är rättfärdiga krig. [...] Orättfärdiga krig är en kränkning av folkrätten"; se WÁN Èxiāng
- 万鄂湘: "Zhànzhēng fǎ 战争法 [Krigets lagar]", i op cit, LIÁNG Xī, se not 42, s 418.
45. Se också Emerson, Rupert: "The New Higher Law of Anti-Colonialism", i Deutsch, Karl W och Hoffmann, Stanley (utg): *The Relevance of International Law*, Schenkman Publishing, Cambridge MA 1968, s 159; Stone, Julius: "Force and the Charter in the Seventies", *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, vol 2 nr 1 (1974), s 1-17, <http://surface.syr.edu/jilc/vol2/iss1/2/>, (2018-11-06).
46. En majoritet av folkrättsexperter verkar avvisa denna uppfattning. Se bl a Cleveland, Sarah H: "Norm Internalization and U.S. Economic Sanctions", *Yale Journal of International Law*, vol 26 nr 1 (2001), s 50-52, som drar slutsatsen att artikel 2:4 uttryckligen är begränsad till hot om eller bruk av militärt våld, att artikel 2:7 om icke-ingripande eller icke-inblandning i medlemsstaternas inre angelägenheter är begränsad till FN:s åtgärder samt att ingen internationell konsensus har uppnåtts för att stödja motsatt ståndpunkt. Men argumentet kvarstår alljämt; jfr LaRae-Perez, Cassandra: "Economic Sanctions as a Use of Force: Re-evaluating the Legality of Sanctions from an Effects-Based Perspective", *Boston University International Law Journal*, vol 20 (2002), s 188: "Parties that impose unilateral sanctions should be as answerable for their actions as they would be if they had attacked a sovereign nation with arms."
47. En översyn över denna diskurs ges av Brosche, Hartmut: "The Arab Oil Embargo and United States Pressure against Chile: Economic and Political Coercion and the Charter of the United Nations", *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol 7 nr 1 (1974), s 34, <http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2138&context=jil>, (2018-11-06), som tycker sig se en trend mot en bredare tolkning av förbudet mot hot om eller bruk av våld enligt i artikel 2:4, som omfattar åtgärder av ekonomisk och politisk art.
48. Kinas har konsekvent röstat för FN:s generalförsamlings resolutioner, vilka fördömer av medlemsstater antagna ekonomiska sanktioner med inslag av tvång, senast resolutionen 70/185 (2015-12-22), http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=RES/70/185, (2018-11-06). I dessa resolutioner upprepas (i nästintill identiska ordalag) uttalandet som uppmanar det internationella

- samfundet att vidta brådskande och effektiva åtgärder för att eliminera användningen av ensidiga ekonomiska åtgärder med inslag av tvång mot utvecklingsländer, vilka inte är antagna av relevanta organ i FN eller förenliga mot folkrättens principer såsom de framgår av FN-stadgan och vilka strider mot grundprinciperna i det multilaterala handelssystemet.
49. *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, Resolution 2625 (XXV) (of October 24, 1970)*, UN General Assembly, www.un-documents.net/a25r2625.htm, (2018-11-06): ”[The principle concerning the duty not to intervene in matters within the domestic jurisdiction of any State, in accordance with the Charter:] No State may use or encourage the use of economic political or any other type of measures to coerce another State in order to obtain from it the subordination of the exercise of its sovereign rights and to secure from it advantages of any kind.”
50. Mǎ Xīnmín 马新民: ”Shìyòng wǔlì fǎ: Fāzhǎn yǔ tiǎozhàn 使用武力法: 发展与挑战 [Rätten till bruk av våld: Utveckling och utmaningar]”, i Zhōngguó guójìfǎ xuéhuì 中国国际法学会 [Kinesiska sällskapet för folkrätt] (utg): *Zhōngguó guójìfǎ niánkān 2013 中国国际法年刊 2013* [Kinesiska årsboken för folkrätt 2013], Fǎlù chūbǎn shè [Juridikförlaget], Peking 2014, s 93-142.
51. Op cit, WÁNG Tiěyá, se not 42, s 45 I f.
52. Op cit, LIÁNG Xī, se not 42, s 419.
53. Op cit, Xǔ Guāngjiàn m fl, se not 5, s 39-51; op cit, WÁNG Tiěyá, se not 42, s 45 I f; op cit, LIÁNG Xī, se not 42, s 418; op cit, WÁNG Hūhuá, se not 42, s 44 I.
54. International Court of Justice [ICJ]: ”Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America): Merits. Judgment of June 27, 1986”, i *ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders 1986*, s 14-150, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>, (2018-11-06).
55. WÁNG Zhōngbǎo 王忠宝: *Lùn guójìfǎ shàng de jìnzhǐ shìyòng wǔlì yuánzé 论国际法上的禁止使用武力原则 [Om principen avseende förbud mot bruk av våld i folkrätten]*, Zhōngguó zhèngfǎ dàxué yánjiūshēng yuán [Forskarakademien vid Kinas universitet för statsvetenskap och juridik], Peking 2004, s 32-37.
56. Op cit, Mǎ Xīnmín, se not 50, s 93.
57. På kinesiska: Huángyán dǎo 黄岩岛.
58. ”Position Paper of the Government of the People’s Republic of China on the Matter of Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of the Philippines”, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, 2014-12-07, www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1217147.shtml, (2018-11-06). I betänkandets § 51 uttalas: ”But the fact is that, regarding the situation at Huangyan Dao, it was the Philippines that first resorted to the threat of force by dispatching on 10 April 2012 a naval vessel to detain and arrest Chinese fishing boats and fishermen in the waters of Huangyan Dao.”
59. Op cit, Mǎ Xīnmín, se not 50, s 101-103.
60. Se Blasko, Dennis J: ”China’s Evolving Approach to Strategic Deterrence”, i McReynolds, Joe (utg): *China’s Evolving Military Strategy*, The Jamestown Foundation, Washington DC 2016, s 339.
61. På kinesiska: fān fēnlìe guójiā fǎ 反分裂国家法.
62. ”Full text of the Anti-Secession Law adopted at the Third Session of the Tenth National People’s Congress Monday, March 13, 2005”, 2005-03-14, http://en.people.cn/200503/14/eng20050314_176746.html, (2018-11-06). Se härom vidare Carriço, Alexandre: *A Diplomacia Militar da China. Tipologia, Objetivos e Desafios*, Instituto da Defesa Nacional, Lissabon 2015, s 54 f.
63. O’Connell, Mary Ellen: ”Energized by War Fatigue”, *ESIL (European Society of International Law) Reflections*, vol 3 nr 2 (2014), www.esil-sedi.eu/node/522, (2018-11-06).
64. Det skäl som anförs till stöd för humanitära interventioners folkrättsenlighet bygger vanligtvis på en läsning av artikel 2:4, enligt vilken det förbjudna bruket av våld endast åsyftar en stats territoriella integritet eller politiska oberoende. Eftersom humanitära interventioner inte hotar dessa rättsliga intressen, anser dels vissa stater med beaktande av sin satspraxis, dels åtskilliga folkrättsexperten att dylika interventioner är förenliga med FN-stadgan. Se härom (1) Gray, Christine: *International Law and the Use of Force*, fjärde uppl, Oxford University Press, Oxford/New York NY, s 40-44, och (2) Henderson,

- Christian: *The Use of Force International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s 379-406
65. Se (1) Shaw, Malcolm N: *International Law*, åttonde uppl, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s 88 f samt not 208 på s 882, som citerar de folkrättsliga skäl som Storbritanniens utrikesminister anförde till försvar av humanitära interventioner; (2) Tesón, Fernando: *Humanitarian Intervention. An Inquiry into Law and Morality*, andra uppl, Transnational Publishers, New York 1997, s 127-142; samt (3) Goodman, Ryan: "Humanitarian Intervention and Pretexts for War", *American Journal of International Law*, vol 100 nr 1 (2006), s 107-141. Denna debatt bland västerländska forskare har emellertid lämnat problemet olöst, om humanitära interventioner är folkrättsenliga.
66. Op cit, WÁNG Hùhuá, se not 42, s 441.
67. I sin roll som permanent medlem i säkerhetsrådet har Kina inte motsatt sig – och har även stöttat – flera interventioner efter kalla krigets slut, som gjordes av humanitära skäl. I synnerhet lämnade Kina sitt uttryckliga stöd när säkerhetsrådet godkände en humanitär mission till Somalia år 1992 samt avstod från att rösta om flera andra, humanitärt motiverade FN-interventioner på platser som Haiti och Bosnien. Se också (1) Davis, Jonathan E: "From Ideology to Pragmatism: China's Position on Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, vol 44 nr 2 (2011), s 232 f, <https://www.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/sites/78/davis-cr1.pdf>, (2018-11-06) och (2) Österdahl, Inger: *Threat to Peace. The Interpretation by the Security Council of Article 39 of the UN Charter*, Iustus, Uppsala 1998, s 52-56.
68. Se exempelvis med avseende på säkerhetsrådets godkännande av en humanitär mission till Somalia den kinesiska delegationens uttalande vid säkerhetsrådets möte den 3 december 1992: "Taking into account the long-term chaotic situation resulting from the present lack of a Government in Somalia, and in view of our deep sympathy with the Somali people in their anguish, we endorse the requests of most African countries and the recommendations of the Secretary-General, that is, that the United Nations should take prompt, strong and exceptional measures for the settlement of the Somali crisis.", *United Nations Security Council Provisional Verbatim Record of the 3145th Meeting*, FN-dokument S/PV.3145 (1992-12-03), s 16 f, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/54946/S_PV.3145-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y, (2018-11-06).
69. Se den kinesiska delegationens uttalande vid säkerhetsrådets möte den 24 oktober 1998, *United Nations Security Council Official Records, 3937th Meeting*, FN-dokument S/PV.3937 (1998-10-24), s 14, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.3937, (2018-11-06).
70. ZHÀO Zhōu 赵洲: "'Bǎohù de zérèn' yǔ guójiā zhùquán '保护的責任'与国家主权 ['Skyldighet att skydda' och statsuveränitet]", i op cit, Zhōngguó guójiā xuéhuì, se not 50, s 143.
- Visserligen accepterade den kinesiska regeringen principen om skyddsansvar i allmänhet, men detta godtagande gjordes motvilligt som ett sätt att markera mot vad den betraktar som ett potentiellt missbruk av begreppet humanitär intervention från västerländska makters sida; DÈNG Zǒngshèng 邓永胜 (utg): "Wàijiāo bù guānyuán: Yào jiānjué fángzhǐ 'bǎohù de zérèn' bèi lànyòng 外交部官员: 要坚决防止“保护的責任”被滥用 [Utrikesministeriets tjänstemän: Beslutsamt förhindra att 'skyldigheten att skydda' missbrukas]", 2012-01-13, <http://www.china-news.com/gn/2012/01-13/3603886.shtml>, (2018-11-06).
- En ny studie belägger att principen om skyddsansvar har funnit stort stöd bland kinesiska regeringsföreträdare och folkrättsexperter; op cit, ZHÀO Zhōu, se denna nots första stycke, s 143-167. Visserligen har de röster som ställt sig kritiska till R2P tilltagit något som en följd av ingripandet i Libyen år 2011, eftersom det har i Kina allmänt setts som ett misstag att regeringen röstat för att tillåta Nato-interventionen; se Garwood-Gowers, Andrew: "China and the Responsibility to Protect": The Implications of the Libyan Intervention", *Asian Journal of International Law*, vol 2 nr 2 (2012), s 375-393, https://eprints.qut.edu.au/49903/1/China_and_R2P_revised.pdf, (2018-11-06). Samtidigt har en rad kommentatorer påpekat att Kinas växande internationella intressen, i synnerhet det ökande antalet kinesiska medborgare utomlands och Folkets befrielsearmés bredare engagemang i fredsbevarande missioner, kan komma att kräva kinesiska skyddsåtgärder utanför Kinas gränser; jfr

Liu Tiewa och Zhang Haibin: "Debates in China about the Responsibility to Protect as a Developing International Norm: A General Assessment", *Conflict, Security and Development*, vol 14 nr 4 (2014), s 403–427. Det vore dock felaktigt att betrakta Kinas godtagande av principen om skyddsansvar som en försvagning av dess traditionella insisterande på säkerhetsrådets våldsmopol. Tvärtom finns det anledning att anta att Kinas regering såg FN:s process kring R2P som ett tillfälle att ytterligare begränsa västerländska påståenden om en rätt till humanitär intervention genom att kräva att säkerhetsrådet utövar kontroll över varje R2P-grundad våldsanvändning.

71. Dinstein, Yoram: *War, Aggression and Self-Defense*, sjätte uppl, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s 197–212.
72. Op cit, Ku, Julian, se not 4, s 11. – Om skillnaden mellan förebyggande (preventivt) och föregripande (antecipatoriskt) självförsvar i relation till det övergripande, amerikanska konceptet "preemptive self-defense", som omfattar både förebyggande och föregripande självförsvar, se Bring, Ove; Mahmoudi, Said och Wrangle, Pål: *Sverige och folkrätten*, femte uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2017, s 180 f.
73. MÁO Zédōng 毛泽东: *Valda verk. Band II*, Danelius Bokförlag, Göteborg 1970, s 262. – Citatet, som på kinesiska lyder: "Rén bùfàn wǒ, wǒ bù fàn rén, rén ruò fàn wǒ, wǒ bì fàn rén. 人不犯我，我不犯人，人若犯我，我必犯人。", är dagtecknat den 16 september 1939. Uttalandet gjordes under kriget mot Japan, men var avsett som instruktion till hans partimedlemmar att strikt följa denna princip om självförsvar. Trots att han hade sina politiska rivaler och det främsta inrikes motståndarpartiet, nationalistpartiet Kuomintang, i åtanke, har citatet antagits av den kinesiska regeringen och Folkets befrielsearmé som motto och vägledande princip i allmänhet. Se härom Zhōngguó gōngchǎndǎng xīnwén 中国共产党新闻 [Nyheter från Kinas kommunistiska parti]: *Lìshǐ kǒuhào* 历史口号 [Historiska paroller] 1939-06-16, <http://cpc.people.com.cn/GB/64162/64170/4467378.html>, (2018-11-06).
74. Zhōnghuá rénmín gònghéguó guówùyuàn xīnwén bàngōngshì 中华人民共和国国务院新闻办公室 [Folkrepubliken Kinas statsråds informationskontor]: *Zhōngguó de guó fàng* "1998" 中国的国放《1998》 [Kinas nationella försvar 1998], Zhōnghuá rénmín gònghéguó guówùyuàn xīnwén [Folkrepubliken Kinas statsråds informationskontor], Peking 1998, s 13, <https://jamestown.org/wp-content/uploads/2016/07/China's-National-Defense-in-1998.pdf>, (2018-11-06).
75. White, Nigel D: "The Korean War—1950–53", i Ruys, Tom; Corten, Olivier och Hofer, Alexandra (utg): *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*, Oxford University Press, Oxford/New York 2018, s 34. Se även Scobell, Andrew: *China's Use of Military Force. Beyond the Great Wall and the Long March*, Cambridge University Press, New York 2003, s 32 och 80 f.
76. Liegl, Markus B: *China's Use of Military Force in Foreign Affairs. The Dragon Strikes*, Abingdon/London/New York, Routledge 2017, s 57–105.
77. Greer, Jamieson L: "China and the Laws of War: Patterns of Compliance and Disregard", *Virginia Journal of International Law*, vol 46 nr 4 (2006), s 724.
78. Brownlie, Ian: *International Law and the Use of Force by States*, Oxford University Press, Oxford 1991, s 247–280, i synnerhet s 279 f.
79. Fravel, M Taylor: "Power Shifts and Escalation: Explaining China's Use of Force in Territorial Disputes", *International Security*, vol 32 nr 3 (2007–2008), s 70.
80. Zhenbao-ön [på kinesiska: Zhēnbǎo dǎo 珍宝岛] har historiskt tillhört Kina, och sedan år 2005 tillhör den åter Kina. Under lång tid har den dock varit ockuperad av Ryssland och Sovjetunionen.
81. Garver, John W: *China's Quest. The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press, New York 2016, s 279–285.
82. ZHĀNG Xiǎomíng 张晓明: "China's 1979 War with Vietnam: A Reassessment", *The China Quarterly*, nr 184 (2005), s 851–874.
83. ZHĀNG Xiǎomíng 张晓明: "Deng Xiaoping and China's Decision to Go to War with Vietnam", *Journal of Cold War Studies*, vol 12 nr 3 (2010), s 19, <https://muse.jhu.edu/article/392776/pdf>, (2018-11-06).
84. Se BÁI Guīméi 白桂梅: "Guójiā de jīběn quánlì yǔ wùwù 国家的基本权利与义务 [Statens grundläggande rättigheter och skyldigheter]", i op cit, WÁNG Tiěyá, se not 42, s 88.

85. Om Indiens nukleära doktrin se National Security Advisory Board: "Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine", 1999-08-17, https://web.archive.org/web/20091205231912/http://www.indianembassy.org/policy/CTBT/nuclear_doctrine_aug_17_1999.html, (2018-11-06).
86. SHÒU Xiǎosōng 寿晓松 (utg): *Zhànlüè xué* 战略学 [*Militärstrategins vetenskap*], tredje uppl, Jūnshì kēxué chūbǎn shè [Militärvetenskapliga förlaget], Peking 2013, s 230-236.
87. Burgers, Tobias och Romaniuk, Scott N: "Will China Adhere to Its Own Norm Prohibiting Lethal Drone Strikes?", *The Diplomat*, 2016-10-06, <http://thediplomat.com/2016/10/will-china-adhere-to-its-own-norm-prohibiting-lethal-drone-strikes>, (2018-11-06).
88. Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó Wàijiāobù 中华人民共和国外交部 [Folkrepubliken Kinas ministerium för utrikes ärenden]: "Zhōngguó dàibǎo tuán tuán zhǎng FŪ Cōng dàshì zài Rìnwài wài kōng ānquán yántǎo huì shàng de fā yán 中国代表团团长傅聪大使在日内瓦外空安全研讨会上的发言 [Tal av chefen för den kinesiska delegationen, ambassadören FŪ Cōng, vid seminariet i Genève om säkerheten i yttre rymden]", 2015-08-24, www.mfa.gov.cn/mfa_chn/ziliao_611306/zjyh_611308/t1336216.shtml, (2018-11-06).
89. Se den kinesiska delegationens uttalande vid säkerhetsrådets möte den 27 juni 1993, i *United Nations Security Council Provisional Verbatim Record of the 3245th Meeting*, FN-dokument S/PV.3245, (1993-06-27), s 21, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.3245, (2018-11-06). Se också HUÁNG Yáo 黄瑶: "Yīlākè zhànzhēng de guójìfǎ sīkǎo 伊拉克战争的国际法思考 [Tankar om Irakkriget ur folkrättens perspektiv]", *Fǎzhì yǔ shèhuì fāzhǎn* 《法制与社会发展》 [*Rättssystem och social utveckling*], nr 5 2003, http://www.pkulaw.cn/fulltext_form.aspx/pay/fulltext_form.aspx?Db=qikan&Gid=1509970840, (2018-11-06).
90. Roy, Denny: *Lukewarm Partner. Chinese Support for U.S. Counterterrorism in Southeast Asia*, Daniel K Inouye Asia Pacific Center for Security Studies, Honolulu 2006, <http://apcss.org/Publications/APSSS/LukewarmPartnerChinaandCTinSEA.pdf>, (2018-11-06).
91. XŪ Mǐncái 余民才: "Zìwèi quán shìyòng de fǎlǔ wèntí 自卫权适用的法律问题 [De juridiska frågorna om tillämpningen av rätten till självförsvar]", *Fǎxué jiā* 法学家 [*Juristen*], vol 3 nr 3 (2003), www.faxuejia.org/CN/article/downloadArticleFile.do?attachType=PDF&id=1115, (2018-11-06), s 145-155.
92. Lǐ Wēiwēi 李薇薇: "Guójì kǒngbù zhūyì yǔ guójìfǎ shàng de shìyòng wǔlì 国际恐怖主义与国际法上的使用武力 [Internationell terrorism och bruk av våld i folkrätten]", *Huádōng zhèngfǎ dàxué xuébào* 华东政法大学学报 [*Östkinesiska universitetets tidskrift för statsvetenskap och juridik*] 2003, s 44.
93. XŪ Mǐncái och andra kinesiska folkrättsforskare argumenterar att strikta förutsättningar måste vara uppfyllda innan rätten till självförsvar kan utövas. Med hänvisning till Internationella domstolens avgörande i Nicaragua-målet, op cit, se not 54, hävdar XŪ Mǐncái att väpnade angrepp som rättfärdiga militära åtgärder i självförsvar måste i sin tur ha "en viss grad av tyngd och allvar, av omfång och verkan"; se op cit, XŪ Mǐncái, se not 91, s 145. Väpnade angrepp som endast orsakar mindre skador på egendom eller liv skulle enligt dessa kommentatorer inte rättfärdiga en självförsvarsåtgärd, vid vilken militärt våld brukas. Liksom de flesta forskare i den restriktiva skolan är de kinesiska folkrättsexperter som publicerat härom, nästintill utan undantag skeptiska till att någon rätt till självförsvar kan uppstå innan ett väpnat angrepp faktiskt inträffat. Medan de är beredda att godta kravet om immanens som anges i det välkända Caroline-fallet från år 1837 – ett fall som snarare avsåg självhjälp än föregripande självförsvar och som lett till en diskussion om huruvida en självhjälpåtgärd såsom det varit fråga om i ärendet skulle vara tillätlig enligt FN-stadgan (se närmare härom op cit, Eek, Hilding, m fl, se not 32, s 306) –, är de inte lika villiga att acceptera någon lös eller bred definition av detta krav; se op cit, Mǎ Xīnmín, se not 50, s 118 f och 124-128. Av denna anledning hävdar XŪ Mǐncái att det faktum att ett väpnat angrepp planeras, inte i sig redan utgör att ett väpnat angrepp föreligger och därför ej heller utlöser rätten till självförsvar; op cit, XŪ Mǐncái, se not 91, s 145. Den kinesiska folkrättsvetenskapen avvisar enhälligt att det skulle finnas en rätt till förebyggande självförsvar såsom den har gjorts gällande av USA under benämningen "preemptive self-

- defense” i dess nationella säkerhetsstrategi och i samband med Irakkriget år 2003; se (1) ZHÀO Zhèn huá 赵振华: ”Lùn guójìfǎ shàng de guójìā zìwèi quán 论国际法上的国家自卫权 [Om staters rätt till självförsvar enligt folkrätten]”, *Lilùn jiè 理论界 [Teoretiska cirklar]* 2006, s 194, och (2) WÁNG Xiànshū 王献枢: ”Yìlākè zhànzhēng de fēifǎ xìng 伊拉克战争的非法性 [Irakkrigets illegalitet]”, *Fǎxué pínglùn 法学评论 [Juridisk kommentar]* 2004, s 10, <http://www.cssn.cn/jsx/201502/P020150205417054262159.pdf>, (2018-11-06).
94. HÚ Shìhóng 胡世洪: ”Zhōngguó zìzhǔ xíngshǐ zìwèi quán de liù xiàng yuánzé 中国自主行使自卫权的六项原则 [Sex principer för Kinas eget utövande av sin rätt till självförsvar]”, *Zhōngguó shèhuì kēxué bào 中国社会科学报 [Kinesisk samhällsvetenskaplig tidskrift]* 2013-03-20, åter publicerat 2016-12-13, <http://mini.eastday.com/a/161213172238572.html>, (2018-11-06).
95. Nationella försvarsuniversitetet gav år 2014 ut ett militärt strategikoncept under benämningen ”Inledning till opinionskrigföring, psykologisk krigföring och juridisk krigföring”, som berör centrala aspekter av bruk av militärt våld i den digitala domänen; WÚ Jiémíng [吴杰明] och LIÚ Zhìfù [刘志富] (utg): *Yúlùn zhàn xīnlǐ zhàn fǎlù zhàn gàilùn [奥论战心理战法律战概论; Inledningen till opinionskrigföring, psykologisk krigföring och juridisk krigföring]*, Guófáng dàxué chūbǎn shè [国防大学出版社; Nationella försvarsuniversitetets förlag], Peking 2014.
96. Schmitt, Michael N (utg): *Tallinn Manual [1.0] on the International Law Applicable to Cyber Warfare*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.
97. Schmitt, Michael N (utg): *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.
98. Haag-processen är ett brett upplagt diskussionsformat, i vilket ett sextiotal regeringar – inklusive Kina – vid flera möten i Haag förde en strukturerad, ämnesindelad dialog med den oberoende internationella expertgrupp som ansvarar för handbokens slutredigering.
99. I femte GGE 2016-2017 vidhöll den kinesiske myndighetsexperten konsekvent uppfattningen att folkrätten inte tillåter motåtgärder, som ej innebär bruk av våld, i cyberrymden. I den nyaste kinesiska folkrättslitteraturen kan emellertid en tilltagande beredvillighet skönjas att kritiskt undersöka denna hållning. Ett exempel är följande artikel, författad av professorn i folkrätt vid Wuhans universitet HUÁNG Zhìxióng 黄志雄: ”Guójìfǎ zài wǎngluò kōngjiān de shìyòng; Zhìxù gòujiàn zhōng de guīzé bóyì 《国际法在网络空间的适用: 秩序构建中的规则博弈》 [Folkrättens tillämpning i cyberrymden: Spelregler för ordningsbygge]”, *Huánqiú fǎlù pínglùn 《环球法律评论》 [Tidskrift för global rätt]*, nr 3 2016, s 5-18.
100. *Táilín wǎngluò zhàn guójìfǎ shǒucè* [塔林网络战国际法手册, *Tallinn-manualen om cyberkrigsfolkrätt*], Bèiyuē zhuóyuē wǎngluò hézuò fǎngwèi zhōngxīn guójì zhuānjiā xiǎozǔ biān [北约卓越网络合作防卫中心国际专家小组编, Internationella expertpanelen vid Natos excellenscentrum för kooperativt cyberförsvar] (utg), Guófáng gōngyè chūbǎn shè [Nationella försvarsindustrins förlag], Peking 2016.
101. Hsu, Kimberly (tillsammans med Murray, Craig): *U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Report (2014-05-06) China and International Law in Cyberspace*, U.S.-China Economic and Security Review Commission, Washington 2014, s 6, www.uscc.gov/sites/default/files/Research/China%20International%20Law%20in%20Cyberspace.pdf, (2018-11-06).
102. Lǐ Yīng 李瑛: ”Bèiyuē wǎngluò zhàn shǒucè: Wèi cǎozòng wǎngluò kōngjiān xúnzhǎo fǎlù yījù 北约网络战手册: 为操纵网络空间寻找法理依据 [Natos handbok om cyberkrig: Använder juridik för att manipulera cyberrymden]”, *Jiěfàngjūn bào 解放军报 [Folkets befrielsearmés dagblad]* 2014-10-24, http://www.81.cn/jwtd/2014-10/24/content_6194159.htm, (2018-11-06).
103. *Ibid.* – Påfallande få ansträngningar görs i de granskade folkrättsliga inläggen att förklara Tallinn-manualens strukturprinciper, vilket troligen hade bidragit till att nyansera vissa argument. Handboken formulerar enhälligt antagna regler eller rättsatser, som förklaras i efterföljande kommentarer, vilka är manualens kärna. Kommentarererna är konsekvent arrangerade i följande ordning med stegvis avtagande giltighet av det rättsliga argumentet: Högst validitet åtnjuter de i samförstånd antagna folkrättsliga ståndpunkterna, åtföljda av sådana som majoriteten av den internationella expertgruppen kunnat enas kring.

Därefter presenteras de av minoriteten av den internationella expertgruppen antagna folkrättsliga ståndpunkterna. I förekommande fall beskrivs isolerade åsikter, företrädda av en liten minoritet på en eller två experter. Nästsista placeringen intar hänvisningen till förefintligheten av ytterligare folkrättsliga åsikter som emellertid inte delas av någon i den internationella expertgruppen, men som möjligen kan hävdas av enskild stat eller rättslärd. Sist återges om den internationella expertgruppen har måst fastställa att rättsfrågan är av oreglerad karaktär.

104. WÚ Chǔ 吴楚: "Wǎngluò kōngjiān guójìfǎ yīng yóu Liánhégúo lái 网络空间国际法应由联合国来 [FN bör nyttjas för att stifta folkrätt för cyberrymden]", *Huánqiú wǎng 环球网* [(dagstidningen) "Globala tiders" webbplats] 2017-02-11, <http://opinion.huanqiu.com/1152/2017-02/10109885.html>, (2018-11-06).
105. Redan innan dess hade samme kommentator den 5 februari 2017 publicerat ett blogginlägg, i vilket han poängterar den framträdande roll som västerländska folkrättsexperter med statlig bakgrund spelade vid handbokens utarbetande. WÚ Chǔ drar slutsatsen att de västerländska staternas avsikt att fastställa folkrättsliga normer genom hjälpmedel såsom folkrättsliga manualer blev allt tydligare efter publiceringen av Tallinn-manualen 2.0. Enligt författarens åsikt går de i båda handböckerna sammanställda lärosatser långt utöver de rättsövertygelser om befintlig folkrätt, som kommunicerats av stater; se WÚ Chǔ 吴楚: "Wǎngluò kōngjiān guójìfǎ 'Táilín shǒucè 2.0' Jiǎnjiè hé chūbù tūn fǎ 网络空间国际法《塔林手册2.0》简介和初步看法 [Cyberrymden, folkrätten, "Tallinn 2.0": Inledning och preliminära åsikter]", 2017-02-05, <https://freewechat.com/alMzIwNjQ1NDAzOA==/2247484318/1?rss>, (2018-11-06). Det bör påpekas dels att en kinesisk expertdelegation med bl a professorn i folkrätt HUÁNG Zhixióng vid Wuhans universitet deltagit i den sk Haag-process som beledsagade tillkomsten av Tallinn-manualen 2.0, dels att de olika ländernas mest sakkunniga författare lärosatser är erkända i folkrätten som hjälpmedel för fastställande av gällande rätt; se artikel 38:1:d i stadgan för den Internationella domstolen (SÖ 1946:1).
106. ZHŪ Lìxīn 朱莉欣: "Jùjiāo 'Táilín shǒucè' tòushì wǎngluò zhàn guāizé 聚焦《塔林手册》透视网络战规则 [Fokusera på Tallinn-manualens perspektiv på regler för cyberkrigföring]", *Wǎngluò kōngjiān zhàn lüè lùntán 网络空间战略论坛* [Forum för strategi i cyberrymden] 2015-11-30, s 41, vänstra spalten, <http://www.xueshu.com/zgxx-aq/201510/2257456.html>, (2018-11-06).
107. CHÉN Qí 陈颀: "Wǎngluò ānquán wǎngluò zhànzhēng yǔ guójìfǎ 网络安全网络战争与国际法 [Nätverkssäkerhet, nätverkskrig och folkrätt]", *Zhèngzhì yǔ fǎlǜ 《政治与法律》* [Politik och juridik], vol 7 (2014), s 147, [http://pkulaw.cn/\(S\(21ctss45i13hixjvmt44tijw\)\)/fulltext_form.aspx?Db=qikan&Gid=1510138063](http://pkulaw.cn/(S(21ctss45i13hixjvmt44tijw))/fulltext_form.aspx?Db=qikan&Gid=1510138063), (2018-11-06).
108. Som exempel anför CHÉN Qí, ibid, att sex av de åtta faktorer som rekommenderas i kommentar 9 till regel 11 i Tallinn-manualen 1.0 om definitionen av bruk av våld [numera kommentar 9 till regel 69 i Tallinn-manualen 2.0] för att bestämma huruvida en cyberooperation utgör bruk av våld, utvecklats av handbokens chefredaktör professor Michael N Schmitt i hans tidigare skrifter; se (1) op cit, Tallinn Manual [1.0], se not 96, s 45-52, (2) op cit, Tallinn Manual 2.0, se not 97, s 330-337, samt (3) op cit, *Táilín wǎngluò zhàn guójìfǎ shǒucè*, se not 100, s 27-32; op cit, CHÉN Qí, se not 107, s 147. CHÉN Qí kritiserar i synnerhet regel 13 i Tallinn-manualen 1.0 [numera regel 71 i Tallinn-manualen 2.0] för dess försök att utöka en stats rätt till självförsvar genom att föreslå att allvarliga skador på kritisk infrastruktur allena skulle kunna vara tillräckliga för att under vissa omständigheter rättfärdiga självförsvarsåtgärder. Enligt denna regel får en stat som är målet för en cyberooperation, vilken når upp till tröskeln för ett väpnat angrepp, utöva sin naturliga rätt till självförsvar; huruvida en cyberooperation utgör ett väpnat angrepp, beror på dess omfattning och verkningar. På samma sätt kritiserar CHÉN Qí manualens påstådda utvidgning av rätten till självförsvar till ett tredje land, som inte var målet för ett cyberangrepp, men som drabbas av följderna av ett cyberanfall i en annan stat. Ett sådant synsätt kan enligt CHÉN Qí leda till farliga effekter, för vilket han anför som belägg den stora cyberincident som drabbade Sydkorea den 20 mars 2013. Sydkorea tillskrev denna först Nordkorea och sedermera Kina, för att i slutändan upptäcka att den hade sitt ursprung inom självaste Sydkorea;

- ibid. Om den av CHÉN Qí beskrivna IT-incidenten rapporterades också utförligt i västerländska medier, där den dock gavs en annorlunda fokus; se t ex Kwaak, Jeyup S: "Seoul Suspects South Korean Tech Executive of Helping North in Cyberattacks", *The Wall Street Journal* 2013-07-31, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887324136204578639540757695644>, (2018-11-06).
109. Op cit, CHEN Qí, se not 107, s 147.
110. Ibid. Se också op cit, CHEN Qí, se not 12.
111. HUÁNG Zhixióng 黄志雄: "Lùn wǎngluò gōngjí zài guójìfǎ shàng de guī yīn" 《论网络攻击在国际法上的归因》 [Om tillskrivning av cyberangrepp i folkrätten], *Huánqiú fǎlù pínglùn* 《环球法律评论》 [Tidskrift för global rätt], nr 5 2014, s 157-168.
112. Op cit, HUÁNG Zhixióng, se not 99, s 5-18.
113. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries* [2001], FN:s folkrättskommissionens utkast till artiklar om staters ansvar för folkrättsstridiga handlingar jämte kommentaren till dessa artiklar, i International Law Commission (utg), United Nations, New York 2008, http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf, (2018-11-06).
114. HUÁNG Zhixióng 黄志雄: "Wǎngluò kōngjiān guójìfǎ qiángguó lùn gāng" 网络空间国际法强国论纲 [Stormakt på folkrättens område i cyberrymden], i Zhōngguó guójìfǎ xuéhui 中国国际法学会 [Kinesiska sällskapet för folkrätt] (utg): *Zhōngguó guójìfǎ niánkān 2016* 中国国际法年刊 2016 [Kinesiska årsboken för folkrätt 2016], Fǎlù chūbǎn shè [Juridikförlaget], Peking 2017, s 116.
115. Ku, Julian: "Forcing China to Accept that International Law Restricts Cyber Warfare May Not Actually Benefit the U.S.", *Lawfare*, 2017-08-25, <https://www.lawfareblog.com/forcing-china-accept-international-law-restricts-cyber-warfare-may-not-actually-benefit-us>, (2018-11-06).
116. I denna anda har Kina deltagit i utarbetandet av en kommentar till rekommendationerna, enligt 13 § i fjärde GGE:s rapport år 2015 till FN:s generalförsamling, om frivilliga icke-bindande normer för staters ansvarsfulla agerande vid användning av informations- och kommunikationsteknik. Kommentaren har givits ut av FN:s kontor för nedrustningsfrågor; Tikk, Eneken och Stauffacher, Daniel (utg): *Voluntary, Non-Binding Norms for Responsible State Behaviour in the Use of Information and Communications Technology. A Commentary*, United Nations Office for Disarmament Affairs, New York 2017.